

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och
jordbruksvetenskap

Invandrare i gröna näringar

– Erfarenheter av grön integration inom
landsbygdsprogrammet i Västra Götalands län 2007-2013

Immigrants in the Green Sector

– Experiences of Green Integration within the Rural Development
Programme in the Swedish County of Västra Götaland 2007-2013

Malin Larsson

Institutionen för stad och land
Självständigt arbete • 15 hp
Landsbygdsutveckling – magisterprogram med ämnesbredd
Uppsala 2015

Invandrare i gröna näringar – Erfarenheter av grön integration inom landsbygdsprogrammet i Västra Götalands län 2007-2013

Immigrants in the Green Sector – Experiences of Green Integration within the Rural Development Programme in the Swedish County of Västra Götaland 2007-2013

Malin Larsson

Handledare: Yvonne Gunnarsdotter, Sveriges lantbruksuniversitet
Institutionen för stad och land,
avdelningen för landsbygdsutveckling

Examinator: Malin Beckman, Sveriges lantbruksuniversitet
Institutionen för stad och land,
avdelningen för landsbygdsutveckling

Omfattning: 15 hp

Nivå: A1E

Kurstitel: Landsbygdsutveckling: Självständigt arbete - magisteruppsats

Kurskod: EX0264

Program/Utbildning: Landsbygdsutveckling – magisterprogram med ämnesbredd

Utgivningsort: Uppsala

Publiceringsår: 2015

Omslagsbild: Egen

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: grön integration, utlandsfödda, invandrare, landsbygd, landsbygdsprogrammet, integration, rural, immigrants, refugees, rural integration, rural development programme

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land

Sammanfattning

I uppsatsen undersöks hur integration av invandrare i de areella näringarna (växtodling, djurhållning och skogsskötsel) och på landsbygden kan underlättas, med fokus på Västra Götalands län. Det sker dels genom en litteraturstudie i ämnet, dels genom att beskriva erfarenheter av några projekt inom grön integration som genomförts i Västra Götaland, finansierat av landsbygdsprogrammet 2007-2013. Flyktingar med olika bakgrund intervjuas också om sin syn på landsbygden och intresse av att bo på landsbygden och arbeta inom de gröna näringarna.

Litteraturstudien täcker olika aspekter på integration, såsom integration på landsbygden jämfört med i städerna, kommuners och myndigheters roll, möjligheter för invandrare att etablera sig som företagare inom de gröna näringarna, och nischer inom de gröna näringarna som kan vara lämpliga/möjliga för invandrare att etablera sig inom.

Invandrare i Sverige bor i hög utsträckning i städer. Svensk landsbygd domineras av etniska svenskar och åldersstrukturen på landsbygden är ogynnsam för de gröna näringarna. För att utvecklas behöver landsbygden attrahera unga människor, entreprenörer och barnfamiljer. Invandrare är entreprenörer i högre utsträckning än etniska svenskar, och det finns många invandrade barnfamiljer som vill bo och arbeta på landsbygden. För att detta ska bli möjligt krävs först och främst kontakter. För att kunna bo, odla och hålla djur behövs tillgång till mark samt bostäder på landsbygden. Startkapital är också viktigt, liksom kunskap om lokala förhållanden. Naturbruksgymnasierna har en viktig roll i grön integration.

De projekt som drivits 2007-2013 i Västra Götalands län med inriktning på grön integration studeras närmare, med hjälp av projektrapporter och semistrukturerade intervjuer med några av projektledarna. Projekten har varit relativt lyckade och många lärdomar har dragits som kan komma till nytta för framtida projekt. Ökad samverkan mellan olika aktörer är ett resultat av lokala projekt, erfarenhet av att driva riktade kurser inom grön integration ett annat. Projekten i sig har endast i mycket ringa utsträckning genererat direkta arbetstillfällen, men kunskaperna från projekten kan komma till nytta på sikt, för både deltagare och andra.

Uppsatsen leder fram till rekommendationer för Länsstyrelsen i Västra Götalands län inför EU:s kommande landsbygdsprogram, men kan även användas av övriga länsstyrelser och i andra sammanhang, i den mån materialet är tillämpligt.

För att främja grön integration bör landsbygdsprogrammet ge möjlighet till stöd även för stadsnära odling och djurhållning. Riktad information behövs för att invandrare i städerna ska få reda på vilka möjligheter som kan finnas på landsbygden. Landsbygdsprogrammet behöver synliggöras också i förorterna.

Abstract

In this one year master thesis in rural development, the current conditions and future possibilities for integration of immigrants, mainly refugees, into rural areas and the green sector (agriculture, horticulture and silviculture) are investigated, with focus on the county of Västra Götaland, in the south-west part of Sweden. A literature survey is included, as well as an investigation of some projects within green integration, financed by the EU Rural Development Programme 2007-2013. The study includes interviews with refugees with different backgrounds, to investigate their perception of concepts such as “rural” and “countryside”, as well as finding out whether refugees would be interested in living in rural areas and working within the agricultural sector.

The literature survey covers several aspects on integration, including a comparison of integration between rural and urban areas in Canada and Sweden, the role of Swedish local, regional and governmental authorities, possibilities for immigrants to establish themselves in rural areas considering aspects such as housing, transports, access to farmland and funding, as well as some ideas on niches for establishment of immigrants in the green sector.

Immigrants in Sweden live predominantly in cities and towns. Swedish countryside is dominated by ethnic Swedes and the age structure in the countryside is unfavorable for the green sector. To develop, the countryside needs to attract young people, entrepreneurs and families with children. Immigrants are entrepreneurs to a higher extent than ethnic Swedes, and there are many immigrant families who would like to live and work in the countryside. To make this possible, contacts are required more than anything else. To stay, grow crops and keep animals, access to land and housing is needed. Initial capital is also important, as well as knowledge about local conditions. Agricultural colleges have an important role in green integration.

Experiences from the rural development program of the European Union 2007-2013 for the county of Västra Götaland are investigated through studying the project reports and interviewing some of the project coordinators. The projects were relatively successful and many lessons have been made those might be useful for future projects, such as increased collaboration between stakeholders and experience from courses within green integration. The projects have had minimal impact on direct work opportunities, but knowledge from the projects might be useful in the long run.

The work results in recommendations for the County Administrative Board of Västra Götaland on how to develop the work with integration of immigrants in the next rural development programme period of the European Union. It may also be used in other contexts, where applicable.

To promote green integration, the Rural Development Programme should allow support also for urban farming. Directed information is needed for immigrants in the cities to find out which possibilities there might be in the countryside. The Rural Development Programme needs to be visible also in the suburbs.

Innehållsförteckning

1	Inledning	10
1.1	Bakgrund	10
	1.1.1 EU:s landsbygdsprogram	11
1.2	Definitioner av begrepp	12
1.3	Syfte och avgränsning	13
1.4	Frågeställning	14
1.5	Relevans för ämnet landsbygdsutveckling	14
1.6	Uppsatsens disposition	14
2	Metoder och material	15
2.1	Metodval	15
2.2	Primärdata/fältarbete	15
	2.2.1 Fokusgrupper	15
	2.2.2 Strukturerade intervjuer	16
	2.2.3 Semistrukturerade intervjuer	17
2.3	Sekundärdata	18
	2.3.1 Litteraturstudie	18
	2.3.2 Genomgång av åtgärder inom landsbygdsprogrammet	18
2.4	Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet	19
2.5	Etik	20
3	Litteraturstudie: Grön integration i Sverige och omvärlden	22
3.1	Integration i Sverige och andra länder	22
3.2	Integration på landsbygden i Kanada	23
3.3	Integration på landsbygden i Sverige	24
3.4	Invandrades möjligheter på den svenska landsbygden	24
3.5	Arbetsförmedlingens och kommunens roll	26
3.6	Utbildningar inom de gröna näringarna	27
3.7	Boende, service och kommunikationer på landsbygden	27
3.8	Tillgång till kapital för småföretagare	27
3.9	Tillgång till mark för de gröna näringarna	28
3.10	Grönsaksodling för husbehov	29
3.11	Odling av exotiska växter i Sverige	30
3.12	Uppfödning av kameler i Sverige	32
4	Erfarenheter av metoder för grön integration	34
4.1	Intervjuer och fokusgruppstudier	34
	4.1.1 Strukturerade intervjuer om invandrades syn på landsbygden	34
	4.1.2 Möten med fokusgrupper	35
4.2	Grön integration i EU:s landsbygdsprogram 2007-2013	35

4.3	Företagsstöd till landsbygdsföretagare 2007-2013	36
4.4	Jordbruksstöd 2007-2013	37
4.5	Projektstöd till grön integration 2007-2013	38
4.5.1	Vilka aktörer driver projekt?	39
4.5.2	Resultat av projekten	39
4.6	Projekt inom grön integration i Västra Götaland, Hushållningssällskapet Väst, 2007-2013	39
4.6.1	Grön integration på landsbygden	39
4.6.2	Utbildning för invandrare i jordbruk och trädgårdsskötsel	40
4.6.3	Förstudie lamm, får och get	40
4.6.4	Praktikvärdar - grön integration	40
4.6.5	Grön integration – Informatör och spridning av goda exempel	41
4.6.6	Grön integration Dalaberg/Hovhult	41
4.6.7	Grön integration – från jord till bord	41
4.7	Övriga projekt inom grön integration i Västra Götaland 2007-2013	41
4.7.1	Skara kommun: Grön integration	41
4.7.2	Leader Terra et Mare: Integration – förstudie	42
5	Rekommendationer till Länsstyrelsen i Västra Götalands län för landsbygdsprogrammet 2014-2020	43
5.1	Lärdomar från det förra landsbygdsprogrammet	43
5.2	Riktade insatser för grön integration	44
5.3	Företagsstöd och rådgivning	45
5.3.1	Satsning på nya målgrupper och verksamheter	45
5.3.2	Samverkan mellan aktörer	46
5.3.3	Rådgivningscentrum för etablering på landsbygden	46
5.4	Projektstöd	47
6	Slutord	49
	Referenslista	52
	Litteratur	52
	Internetkällor	54
	Bilaga 1. Projekt inom grön integration, webblänkar	56
	Bilaga 2. Intervju med Christina Milén Jacobsson och Per Hasselberg, Hushållningssällskapet Väst	58
	Bilaga 3. Intervju med Madelaine Bergman, Grön integration, Skara kommun	66

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Landsbygden står för huvuddelen av mänsklighetens livsmedelsproduktion. Ändå dras det svenska jordbruket med bristande lönsamhet. Landsbygden har brist på unga människor som vill och kan arbeta med jordbruk och andra landsbygdsföretag. Samtidigt finns det många människor med invandrabakgrund, ofta i städernas förorter, som har erfarenhet eller utbildning som skulle passa för arbete på landsbygden och i de gröna näringarna, men som idag är arbetslösa eller arbetar med helt andra saker än de utbildat sig för.

Åldersstrukturen på landsbygden är på många håll ogynnsam för långsiktigt hållbar utveckling, med många äldre som fortsätter driva företag trots att de hellre skulle lämna över verksamheten till yngre krafter, om det bara fanns någon som kunde ta över. Visst finns det många yngre företagare som satsar på landsbygden, men det behövs många fler för att långsiktigt trygga vår livsmedelsförsörjning och servicen på landsbygden. Detta gäller i synnerhet i glesbygdsområden, men även i tätortsnära landsbygd finns det många lantbruk och andra företag som saknar någon som tar över, ofta på grund av bristande lönsamhet.

Städerna är beroende av fossilbränslekrävande, ofta långväga transporter för livsmedelsförsörjningen. Klimatpåverkan från livsmedelskonsumtionen behöver minskas. Många stadsbor lever avskilt från landsbygden och primärproduktionen, vilket kan leda till minskad förståelse för landsbygden och ekosystemen. Det i sin tur kan leda till en negativ påverkan på de politiska åtgärder som behöver genomföras för att skapa ett långsiktigt hållbart samhälle. Om politikerna saknar mandat från väljarna att satsa på landsbygdsutveckling, så kommer man inte att kunna genomföra de satsningar som behövs för att långsiktigt trygga en levande landsbygd och livsmedelsförsörjning.

Människor mår ofta dåligt av sysslolöshet. Arbetslösheten är särskilt hög hos nyanlända invandrare. Bland utlandsfödda som har bott 0-10 år i Sverige är i genomsnitt 24 % av männen och 27 % av kvinnorna utan jobb och villiga att ta jobb (Szulkin, 2012). Den höga arbetslösheten skapar ekonomisk och social utsatthet

och är i sig ett hinder för fortsatt integration, eftersom man på arbetsmarknaden får både lön, arbetskamrater, språkträning och insikt i landets kultur. Många invandrare har sina rötter på landsbygden och en del har agrar utbildning. Deras kompetens tas sällan tillvara i städernas förorter. Många invandrare får inte information om möjligheter på den svenska landsbygden, och få arbetsförmedlare frågar dem om de har erfarenhet inom de areella näringarna (Hasselberg, 2012-10-18).

Det finns flera metoder att hjälpa invandrare att komma i kontakt med de gröna näringarna och landsbygden. Ett sätt är att ge möjlighet till småskalig stadsodling, vilket både ger meningsfull sysselsättning och kan dryga ut hushållskassan. Ett annat sätt är att ordna studiebesök på landsbygden och besöka landsbygdsföretagare.

Genom att öppna möjligheter för invandrare i städernas förorter att få introduktion till och kontakter inom de gröna näringarna bör man kunna uppnå flera positiva effekter, som för mig utgör motiv till att skriva en uppsats på temat grön integration:

- Skapa meningsfull sysselsättning och ökat självförtroende bland deltagarna, vilket på sikt kan leda till förbättrad integration i samhället och på arbetsmarknaden.
- Inleda ett långsiktigt arbete för att minska städernas klimatpåverkan, genom ökad stadsodling och tätortsnära jordbruk.
- Öka kontaktytorna mellan stadens och landsbygdens invånare, vilket kan bidra till ökad utflyttning till landsbygden, ökad förståelse för varandra och en mer hållbar utveckling av både stad och land, vilket är viktigt för att minska sociala spänningar men också för att förankra EU:s landsbygds politik och Sveriges naturvårdspolitik bland stadsbor.
- Förbättra matchningen på arbetsmarknaden mellan arbetskraftsbehov och rätt kompetens, i synnerhet på landsbygden.

1.1.1 EU:s landsbygdsprogram

Landsbygdsprogrammet är ett verktyg för att nå EU:s landsbygds politiska mål, med hjälp av olika stöd och ersättningar för att utveckla landsbygden. Hållbar utveckling var det övergripande målet för landsbygdsprogrammet 2007-2013. Det skulle uppnås genom olika åtgärder inom tre områden, "axlar":

1. förbättra jord- och skogsbrukets konkurrenskraft
2. förbättra miljön och landskapet
3. förbättra livskvaliteten, bredda företagandet och främja utvecklingen av landsbygdens ekonomi.

Axel 4 är Leader, som inte är ett mål utan en metod för landsbygdsutveckling.

(www.jordbruksverket.se/amnesomraden/landsbygdsutveckling/visionerochprogram/landsbygdsprogrammet20072013/vadarlandsbygdsprogrammet.4.7a446fa-211f3c824a0e8000171998.htm)

Landsbygdsprogrammets ramar beslutas av EU, men en del detaljer beslutas nationellt i varje medlemsland. I Sverige administreras landsbygdsprogrammet av Jordbruksverket och länsstyrelserna. För 2007-2013 var den totala budgeten över 35 miljarder kronor, varav ca hälften finansierats av Sverige och ca hälften av EU. Ungefär tre fjärdedelar av programpengarna går till olika miljöersättningar, och resten till att gynna företagande och konkurrenskraft och förbättra livskvaliteten på landsbygden. (www.jordbruksverket.se/amnesomraden/landsbygdsutveckling-/visionerochprogram/landsbygdsprogrammet20072013/vadarlandsbygdsprogrammet.4.7a446fa211f3c824a0e8000171998.htm)

1.2 Definitioner av begrepp

I denna studie används en rad begrepp som kan tolkas på olika sätt, och som därför bör definieras för att förstås i just detta sammanhang.

Grön integration – vad är det? Vad innebär ”grön” i detta sammanhang? Vem ska integreras, vem ska integrera, hur ska det gå till, och varför? Uppsatsens titel kan väcka flera frågor, som uppsatsen ska försöka besvara.

Begreppet *grön* kan i detta sammanhang definieras olika. Det kan handla om boende och arbete på landsbygden, eller om de ”gröna näringarna” (se nedan).

Integration (av latinets *i* 'nteger 'orörd', 'ostympad', 'hel', 'fullständig', 'oförvitlig') är enligt Nationalencyklopedin (www.ne.se) en ”process som leder till att skilda enheter förenas”. I detta sammanhang kan integration definieras som ökade kontakter och ökad samverkan mellan etniskt svenska landsbygdsbor och utlandsfödda eller invandrare som idag är bosatta främst i städernas förorter. Integrationsprocessen behöver vara ömsesidig – som framgår av definitionen av integration så ska skilda enheter förenas, och för att detta ska lyckas så måste båda enheterna vara delaktiga i processen. Integration kan initieras och underlättas men inte genomföras uppifrån.

Landsbygd är ett begrepp med många olika definitioner, beroende på sammanhang. Enligt Glesbygdsvetets (vars verksamhet numera ingår i Tillväxtverket) definition ligger tätortsnära landsbygd inom 5-45 minuters restid med bil från tätort med mer än 3000 invånare, och glesbygd mer än 45 minuters restid (Glesbygdsvetet, 2008). Jordbruksverkets databas med landsbygdsstatistik har en helt annan definition: Landsbygdskommuner har mindre än 30000 invånare och/eller ingen tätort större än 25000 invånare (www.jordbruksverket.se/etjanster/etjanster/alltomlandet/sahardefinierarvilandsbygd.4.362991bd13f31cadcc256b.html). Inom landsbygdsprogrammet har olika län valt olika definitioner (Glesbygdsvetet, 2008).

Gröna näringar definieras traditionellt som jordbruk, skogsbruk och trädgård. LRF definierar de gröna näringarna som företag som har jord, skog, trädgård eller landsbygdens miljö som grundläggande resurser i sin verksamhet. Andelen syssel-

satta inom de gröna näringarna varierar kraftigt inom landet, och toppas av Götene kommun med ca 43 % av arbetskraften sysselsatt inom de gröna näringarna. Totalt i landet arbetar ca 9 % inom jordbruk, skogsbruk och trädgård. (LRF, 2011; LRF, 2009)

Invandrare är en heterogen grupp vars enda gemensamma nämnare är att de (eller enligt vissa definitioner deras föräldrar) föddes i ett annat land. Den egentliga betydelsen av begreppet invandrare är en person som flyttat till ett annat land för att bosätta sig där en längre tid. Begreppet *utlandsfödd* är tydligare, då begreppet invandrare fått många olika betydelser i olika sammanhang, i allt från offentliga utredningar till medierapporteringar. *Personer med utländsk bakgrund* avser både utlandsfödda och personer födda i Sverige med två utlandsfödda föräldrar. (Regeringskansliet, 2000)

I denna uppsats används begreppen invandrare och utlandsfödd växlade. De avser personer födda i annat land, och i första hand personer med flyktingbakgrund. Visserligen finns en hel del invandrare från andra nordiska länder, Tyskland och Holland, som söker sig till den svenska landsbygden för att bo och arbeta där, men dessa är knappast i behov av extra insatser för att hitta till landsbygden och de gröna näringarna. Uppsatsen fokuserar i första hand på de invandrare som skulle vilja bo och arbeta på landsbygden eller i de gröna näringarna, men som ännu inte vet hur. Det är också till denna heterogena grupp utlandsfödda som flera i uppsatsen beskrivna EU-finansierade projekt inom grön integration har riktat sig.

1.3 Syfte och avgränsning

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur integration av invandrare i de areella näringarna och på landsbygden kan underlättas, med fokus på Västra Götalands län. Det sker dels genom en sammanställning av litteratur om ämnet i Sverige och i andra länder, och dels genom att beskriva erfarenheter av några projekt inom grön integration som genomförts i Västra Götaland.

1.4 Frågeställning

Uppsatsens huvudfrågor:

- Hur fungerar integration på landsbygden?
- Hur kan fler invandrare integreras i samhället och på arbetsmarknaden genom ökad sysselsättning i de gröna näringarna?
- Hur kan länsstyrelsen agera inom landsbygdsprogrammet för att underlätta grön integration?

Målgrupp: Länsstyrelser och andra myndigheter, forskare och intresseorganisationer med koppling till landsbygden är den huvudsakliga målgruppen för studien.

1.5 Relevans för ämnet landsbygdsutveckling

Uppsatsen är en del av magisterexamen i ämnet landsbygdsutveckling. Integration av invandrare på landsbygden är en mycket viktig framtidsfråga för landsbygdens utveckling och långsiktiga överlevnad.

1.6 Uppsatsens disposition

Kapitel 1 innehåller bakgrund, definitioner av olika begrepp i uppsatsen, syfte och frågeställning.

Kapitel 2 beskriver metoder för studien.

Kapitel 3 är en litteraturstudie med syfte att få en helhetsbild över rådande situation och att hitta konkreta möjligheter för enskilda individer, kommuner, arbetsförmedlare och andra att arbeta vidare med grön integration.

Kapitel 4 beskriver projekt och åtgärder som genomförts inom EU:s landsbygdsprogram i Västra Götalands län under programperioden 2007-2013.

Kapitel 5 innehåller slutsatser och ger rekommendationer inför kommande landsbygdsprogram riktade till Länsstyrelsen i Västra Götalands län, men kan också, om så önskas, användas av andra länsstyrelser i tillämpliga delar.

Kapitel 6 innehåller slutord.

2 Metoder och material

2.1 Metodval

Uppsatsen är i första hand deskriptiv, och bygger på både primär- och sekundärdata.

- Primärdata: kvalitativa och kvantitativa metoder. Intervjuer och observationer.
- Två delar med sekundärdata: litteraturgenomgång om grön integration och genomgång av åtgärder inom landsbygdsprogrammet.

2.2 Primärdata/fältarbete

2.2.1 Fokusgrupper

Fokusgruppsstudier är en kvalitativ metod, där beskrivningar görs kvalitativt med ord, snarare än kvantitativt med siffror. Fokusgrupper är ett sätt att genomföra gruppintervjuer. En moderator leder en gruppdiskussion inom ett på förhand bestämt ämne. Det finns en risk att de mest pratsamma tar över diskussionen, varför det är viktigt att moderatoren kan fördela ordet. Resultaten kan vara svåra att generalisera, men metoden kan vara användbar för att belysa ett kunskapsområde och genom en levande diskussion få fram intressanta synpunkter och vinklingar. (Hedin, 1996; Wibeck, 2000; feedback.edelegationen.se/vlbehov/metoder/kvalitativa-metoder/fokusgrupper/)

På uppdrag av Länsstyrelsen i Västra Götalands län och som ett led i arbetet med uppsatsen deltog jag vid möten med två fokusgrupper/referensgrupper i Angereds stadsdel, Göteborg. Referensgruppen i Hammarkullen var blandad men utgjordes främst av manliga flyktingar från Kurdistan, varav flertalet hade bott i Sverige relativt länge. Referensgruppen i Hjällbo bestod av relativt nyanlända flyktingar, både kvinnor och män från flera olika länder, varav flertalet var asylsökande. Vid den första träffen med respektive referensgrupp (först Hammarkullen, därefter Hjällbo) ställde mötesledaren intervjufrågor till alla deltagare (se nästa punkt om strukture-

rade intervjuer), och deltagarna fick berätta relativt fritt om landsbygden i sina hemländer, och om vad de visste om svensk landsbygd. Vid det andra mötet, en vecka senare, visades en film om landsbygden, och deltagarna fick sedan reflektera över filmen och de frågor som de båda mötena hade väckt hos dem. Min uppgift var att föra anteckningar och dokumentera med foton. Deltagarna fick ställa frågor som besvarades i möjligaste mån av mötesledaren och mig. Min egen roll var främst att anteckna vad som sades, och ibland svara på frågor eller ställa egna frågor. Mötesledaren var den som i första hand ledde processen.

Vid mötena framkom många intressanta synpunkter och frågeställningar som tjänat som utgångspunkt för mitt fortsatta uppsatsarbete.

Det var lämpligt att hålla mötena i deltagarnas invanda miljö både av praktiska skäl och för att skapa trygghet. Vi valde två mötestillfällen per grupp, med tid emellan för att ge både fokusgrupperna och mötesledarna tid till reflektion och bearbetning.

2.2.2 Strukturerade intervjuer

En strukturerad intervju är i huvudsak en kvantitativ metod för att samla in data, men metoden kan även vara kvalitativ. Alla respondenter ska få samma på förhand förberedda frågor, helst i samma ordning. Frågorna har ofta på förhand givna svar (t ex ja/nej), men kan även vara mer öppna. Strukturerade intervjuer har fördelen att resultaten blir relativt lätt jämförbara och utvärderingsbara. (http://en.wikipedia.org/wiki/Structured_interview; United States Office of Personnel Management, 2008)

Kvantitativa metoder kännetecknas bl a av användande av testbara hypoteser, formaliserade arbetssätt och insamling av empiriska, kvantifierbara data som går att analysera statistiskt (NE, 2008).

Ett intervjuformulär med frågor om invandrades syn på landsbygden togs fram av Åsa Jellinek och Yusra Moshtat i samband med det första referensgruppsmötet i Hammarkullen, och användes sedan av mig flera gånger under uppsatsarbetet, i lätt modifierad form beroende på sammanhang.

Strukturerade intervjuer baserade på frågeformuläret genomfördes flera gånger, med olika grupper och individer:

- Alla deltagare i referensgruppen i Hammarkullen, träff 1, intervjuades i grupp den 4 april 2013. Jag som observatör antecknade, medan frågorna ställdes av mötesledaren.
- Alla deltagare i referensgruppen i Hjällbo, träff 1, intervjuades i grupp den 18 april 2013. Jag som observatör antecknade, medan frågorna ställdes av mötesledaren.
- Två utlandsfödda som arbetar för Hushållningssällskapet Väst intervjuades samtidigt den 2 september 2013.
- Fyra somalier boende i Hjällbo, involverade i Angereds Kamelcenter, intervjuades i grupp den 4 december 2013.

- En kursdeltagare vid trädgårdskursen på Uddetorps Naturbruksgymnasium intervjuades den 17 december 2013.

Syftet med intervjuerna var att få en uppfattning om flyktingars olika erfarenheter av landsbygden, och att ta reda på om det finns någon önskan bland invandrare i allmänhet och flyktingar i synnerhet att flytta till den svenska landsbygden. Om ingen invandrare hade varit intresserad hade uppsatsidén fallit platt. Men eftersom intresset visade sig vara stort, även bland det flertal intervjuade som inte hade landsbygdsbakgrund eller lantbruksutbildning, så fanns det stark anledning att gå vidare i uppsatsarbetet.

Jag bedömde att metoden med strukturerade intervjuer var lämplig i uppsatsarbetet för att få jämförbara svar från olika grupper och individer.

2.2.3 Semistrukturerade intervjuer

I en semistrukturerad intervju används förberedda frågor för att sätta igång intervjun, men intervjuaren tillåter frågorna att utvecklas till ett levande samtal med hjälp av nya följdfrågor under intervjuens gång (Longhurst, 2003).

Semistrukturerad intervju är i första hand en kvalitativ metod, då man arbetar med värderingar och ord snarare än med siffror och rådata (Hedin, 1996).

Inom ramen för uppsatsen genomförde jag en längre intervju med Per Hasselberg och Christina Milén Jacobsson, projektledare vid Hushållningssällskapet Väst, i syfte att få deras syn på Hushållningssällskapet Västs genomförda och pågående projekt inom grön integration. Intervjun gjordes i Hushållningssällskapets lokaler i Vänersborg, med båda informanterna samtidigt, och jag antecknade under tiden. Intervjun spelades inte in. Vid intervjun använde jag ett förberett frågeformulär med övergripande frågor, med möjlighet att vidareutveckla frågeställningar som uppkom under intervjuens gång. Informanterna hade i förväg fått ta del av de förberedda frågorna och även fått möjlighet att lämna synpunkter på frågorna. Hela intervjun finns som bilaga till uppsatsen.

I samband med intervjubesöket fick jag även tillfälle att träffa deltagarna vid de båda kurser, upphandlade av Arbetsförmedlingen, som Hushållningssällskapet höll för både invandrare och svenskar. Det var dels en skogskurs, dels en kurs i grönsaksodling och försäljning.

Efter den första projektledarintervjun genomförde jag ytterligare en projektledarintervju, denna gång med Madelaine Bergman, f d projektledare i Skara kommun. Intervjun gjordes på Naturbruksgymnasiet Uddetorp, informantens nya arbetsplats. Informanten hade fått ta del av frågorna i förväg. Frågorna vid denna andra intervju var i stort sett desamma som tidigare, lätt modifierade som ett resultat av den första intervjun. Tillvägagångssättet var likadant som vid första intervjun, förutom att jag intervjuade endast en informant. Hela intervjun finns som bilaga till uppsatsen.

Semistrukturerade intervjuer passade bra i detta sammanhang eftersom jag inte på förhand visste vad respondenterna skulle svara, och jag ville ha möjlighet att ställa spontana, fördjupade följdfrågor under intervjuernas gång.

2.3 Sekundärdata

2.3.1 Litteraturstudie

I litteraturstudien, främst i kapitel 3, om grön integration har jag läst andra studier som å ena sidan ger fakta för att komplettera min egen empiri, å andra sidan mer teoretisk litteratur som reflekterar över liknande frågeställningar som i uppsatsen.

Kapitlet inleds med en jämförelse av integrationen i Sverige och övriga Europa. Därefter jämförs integration mellan stad och landsbygd i Kanada, och några nyckelfaktorer för lyckad integration tas upp. Avsikten med att använda just Kanada som jämförelseland är att Kanada gjort sig känt för lyckad integration, inte minst på landsbygden. Jag har även själv bott i Kanada som temporär invandrare och träffat andra invandrare där.

Min avsikt var att även jämföra Sverige med några andra EU-länder, men det var svårt att hitta statistik och rapporter som beskrev likheter och skillnader på ett sätt som gjorde det möjligt att dra slutsatser.

2.3.2 Genomgång av åtgärder inom landsbygdsprogrammet

Ett av huvudsyftena med uppsatsen var att gå igenom de projekt och åtgärder som genomförts inom EU:s landsbygdsprogram i Västra Götalands län under programperioden 2007-2013, för att identifiera framgångsfaktorer och arbetssätt som kan vara användbara i landsbygdsprogrammet inför kommande programperioder. Metoden används främst i kapitel 5.

Företagsstöd och jordbruksstöd

Jag var i kontakt med flera handläggare av företagsstöden, och de var eniga om att det finns mycket få ansökningar generellt från utlandsfödda, och från personer födda utanför Europa i synnerhet. Via Länsstyrelsen fick jag tillgång till Excelfiler med samtliga ca 3500 ansökningar om företagsstöd i Västra Götalands län 2007-2013. Med filtrering i alfabetisk ordning på sökandens namn gick det relativt smidigt att ögna igenom alla ansökningar, eftersom alla vanliga svenska namn kunde hoppas över. Vid min sökning hittade jag två sökande som kunde konstateras vara av utomeuropeisk härkomst. Det hade varit intressant att intervju en av dem, men det var inte möjligt p.g.a. skyddad identitet.

För ansökningar om jordbruksstöd fick jag tillgång till listor på samtliga sökande inom länet, även bolag (totalt ca 13000 sökande). Jag har snabbt ögnat igenom listorna och noterat antalet namn som förefaller ha annan språklig/kulturell bakgrund än västeuropeisk.

Projekt inom grön integration

Vid sökning i Jordbruksverkets projektdatabas för landsbygdsprojekt provade jag flera olika sökord. Genom att gå igenom träfflistan kom jag fram till slutsatsen att användande av sökorden ”integration” respektive ”invandrare” gav bäst träffar, om än med överlappningar. Eftersom Jordbruksverkets projektdatabas innehåller projekt inom landsbygdsprogrammet så fungerar dessa relativt generella sökord för att hitta projekt som gäller invandrare och landsbygd. Till att börja med letade jag igenom träfflistan efter matchande projektnamn över hela landet. Antalet träffar var relativt stort, 94 för integration och 40 för invandrare, och många av projekten var mer av social karaktär och syftade inte primärt till arbete i de gröna näringarna. Jag beslöt att begränsa studien till Västra Götalands län, där antalet projekt med inriktning mot arbete och företagande på landsbygden räckte till för min studie. Länsstyrelsen i Västra Götalands län, som även är min arbetsgivare, hade intresse av att ta del av projektresultaten för länet. Dessutom var det rent logistiskt enklast att studera Västra Götalands län där jag är bosatt.

Genom avgränsad geografisk sökning på Västra Götalands län identifierade jag ett antal projekt inom grön integration som Landsbygdsprogrammet (inklusive Leader) och Länsstyrelsen i Västra Götalands Län finansierat, helt eller delvis, under nuvarande programperiod, i det geografiska området Västra Götalands län. Jag gick igenom alla slutrapporter från avslutade projekt enligt kapitel 4. Därefter kontaktade jag via telefon projektledarna för de pågående och avslutade projekt som verkat mest relevanta för ämnet grön integration. De projekt som efter telefonsamtalen med projektledarna fortfarande verkade relevanta följde jag sedan upp genom intervjuer med projektledarna (mer om detta i intervjuavsnittet nedan).

2.4 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Validitet (giltighet) och reliabilitet (säkerhet, tillförlitlighet) är centrala begrepp inom forskningen. Validitet handlar om att mäta eller utvärdera rätt saker, medan reliabilitet handlar om att mäta eller utvärdera saker med tillräckligt hög tillförlitlighet. Generaliserbarhet handlar om huruvida resultaten är allmängiltiga (generella). (Hanson, 2009)

Kvantitativa undersökningar är ofta lättare att utvärdera när det gäller validitet och reliabilitet än kvalitativa undersökningar, där det ofta är svårt att veta om man undersökt rätt saker eller om man undersökt saker tillräckligt noggrant. (Hanson, 2009)

När det gäller fokusgrupperna är det svårt att avgöra om de var representativa för gruppen utlandsfödda i Sverige, eller ens om de var representativa för gruppen utlandsfödda förortsbor i Angereds stadsdel. Deltagarna kom frivilligt och av eget intresse och nyfikenhet till träffarna. Alla de andra, som inte kom på träffarna, kanske inte hade samma intresse av och nyfikenhet på landsbygden – eller så hade

de inte blivit inbjudna att delta. Dock hade deltagarna väldigt olika bakgrund, såsom hantverkare, husmödrar, läkare och personer utan specifik yrkesinriktning.

De strukturerade intervjuerna gjordes dels med deltagarna i fokusgrupperna, dels med några personer som redan var engagerade i projekt eller utbildning med koppling till djurhållning eller gröna näringar. Det är uppenbart att de senare knappast är representativa för gruppen utlandsfödda i Sverige, men däremot kan de mycket väl vara representativa för gruppen utlandsfödda med intresse för landsbygd och gröna näringar. Eftersom vi gjorde intervjuer med många personer så bedömer jag att en del av resultaten går att generalisera, såsom intervjusvaren om landsbygden där liknande åsikter och känslor kom fram flera gånger.

Urvalet vid projektutvärderingen i Västra Götaland förefaller vara ganska representativt för landet, då jag även läst en rad projektrapporter från andra projekt runtom i Sverige, och några av dem har haft många likheter med de projekt som jag valt ut, både i utformning av projekt och i erfarenheter från genomförda projekt. Resultaten från de semistrukturerade intervjuerna, där projekt inom grön integration utvärderades, kan delvis generaliseras, även om varje projekt är unikt. Det går inte heller att säga vad som är rätt eller fel i en sådan utvärdering, då informanterna själva väljer vad de vill säga. Dock kan kunskap från de utvärderade projekten användas i andra projekt för att dra nytta av gjorda positiva och negativa erfarenheter.

Den kvantitativa utvärderingen av antal utlandsfödda av totalt antal sökande av jordbruksstöd respektive projektstöd har sina svagheter, eftersom jag inte haft uppgifter om sökandes ursprung, utan enbart använt de sökandes namn. Validiteten torde ändå vara relativt hög (enbart vissa namn med hög träffsäkerhet har tagits med) medan reliabiliteten troligen är lägre, då en del namn kan ha missats. Generaliserbarheten bedömer jag vara relativt god, då Västra Götaland troligen inte avviker så mycket från Sverige som helhet i det avseendet, även om det skulle vara intressant att jämföra med något annat län också.

2.5 Etik

Kvale & Brinkmann (2009) identifierar tre etiska riktlinjer som bör vara utgångspunkt inom forskning: *Informerat samtycke* innebär att respondenterna informeras om undersökningens syfte och upplägg och om deltagarnas frivilliga medverkan. *Konfidentialitet* innebär att information som publiceras är avidentifierad så att inga uppgifter lämnas ut som kan leda till att en medverkande person känns igen. Deltagarna bör också ha rätt att få reda på och forskaren bör ta hänsyn till möjliga *konsekvenser* av undersökningen, både negativa och positiva.

Vid intervjuerna, både i grupp och individuellt, har deltagarna informerats om och samtyckt till att resultatet av intervjuerna kommer att användas i forsknings- syfte och publiceras i min uppsats.

I de semistrukturerade intervjuerna var det väsentligt för sammanhanget att även publicera namn på de intervjuade, för att underlätta för läsare att själva inhämta mer information. I övriga intervjuer har jag inte publicerat namn på de intervjuade, vilket i sammanhanget bör ge tillräcklig grad av konfidentialitet.

Intervjuresultaten innehåller ingen känslig information för individen, varför konsekvenserna för de intervjuade inte borde vara negativa på något sätt.

3 Litteraturstudie: Grön integration i Sverige och omvärlden

3.1 Integration i Sverige och andra länder

Grön integration på landsbygden är en liten del av det övergripande arbetet med integration av invandrare i det svenska samhället.

Vid en internationell jämförelse hamnar Sverige högt i MIPEX, Migration Integration Policy Index, som uppdateras vart tredje år och försöker mäta faktorer som påverkar integrationen i olika länder. Man mäter bl a lagstiftning, möjligheter till utbildning och tillgång till samhällsinformation. Sverige får höga betyg när det gäller bl a antidiskrimineringslagstiftning och rörlighet på arbetsmarknaden (www.mipex.eu/sweden).

Varför är arbetslösheten bland utlandsfödda då så mycket högre än bland personer födda i Sverige? Enligt Susanne Urban vid REMESO beror problemet på omedveten, strukturell diskriminering på arbetsmarknaden. Även om vi med lagstiftning försöker motverka diskriminering, så sker vid rekryteringar ofta en bortställning av människor med utländsk bakgrund, delvis beroende på att de ofta saknar informella kontakter och nätverk. (Senneby, 2013)

Invandrare som bott länge i Sverige har högre arbetslöshet än infödda svenskar, men Sverige ligger relativt bra till i en europeisk jämförelse. Nyanlända och personer som bott mindre än tio år i Sverige har dock mycket hög arbetslöshet, även jämfört med en rad andra europeiska länder. En bidragande orsak till den långsamma integrationen på arbetsmarknaden kan vara att ca 25 % av invandrarna i Sverige kommit hit som flyktingar, vilket är en betydligt högre andel än i jämförbara europeiska länder, där det är vanligare med arbetskraftsinvandring. I Sverige finns dessutom relativt få okvalificerade jobb, som annars ofta är inträdesporten till arbetsmarknaden. (Szulkin, 2012)

3.2 Integration på landsbygden i Kanada

I Kanada finns stora skillnader bland invandrare i inkomst och sysselsättning mellan storstäder och mindre orter. I småorter integreras invandrare, i synnerhet flyktingar, i genomsnitt betydligt snabbare än i storstäder och på större orter. Även om relativt få flyktingar söker sig till mindre orter och till ren landsbygd, så hittar de snabbt sysselsättning och når inom några få år t o m högre inkomst än de inrikes födda. Invandrare på landsbygden och mindre orter har högre inkomst än invandrare i storstäderna. I storstäderna är inkomstnivåerna för inrikes födda, liksom levnadsomkostnaderna, betydligt högre än på mindre orter, men utrikes födda har där svårt att nå upp till samma inkomstnivåer som inrikes födda, även efter många år i landet. (Bernard, 2008)

I Kanada liksom i Sverige bor det stora flertalet utlandsfödda i storstäder. Frågan hur mindre samhällen ska kunna attrahera fler invandrare är brännande aktuell även i Kanada. Burstein (2007) listar några nyckelfaktorer:

- Ledarskap är den allra viktigaste faktorn, både lokalt och på statlig nivå, för att engagera lokalsamhället och den offentliga sektorn.
- Aktiv samverkan behövs mellan kommun, region och stat, och med lokala aktörer, såsom politiker, företagare, föreningar och skolor.
- Kommuner och lokalsamhällen behöver stöd i uppbyggandet av samordnande insatser.
- Planeringen måste börja med en inventering av befintliga resurser och instrument och hur de kan anpassas för att rekrytera och behålla fler invandrare.
- Utbildning och informationsprogram behövs för att skapa stöd och engagemang hos allmänheten och bygga positiva interkulturella relationer.
- Samhällsaktörer behöver skapa nätverk och stärka kontakterna med olika invandrarorganisationer och religiösa samfund. Rekryteringsarbetet underlättas genom att använda redan etablerade nätverk.
- Lokala arbetsgivare och deras organisationer måste vara viktiga partners vid planering och tillämpning av strategierna för ökad inflyttning.
- Samhällsaktörer måste också besvara två viktiga frågor: Hur samhället planerar att underlätta möjligheten till arbete, och vilken plan samhället har för att hantera diskriminering.

Burstein (2007) poängterar också att frågorna är komplexa och att det inte räcker att mäta resultaten av olika insatser, utan att det snarare är insatserna och processerna som behöver utvecklas och analyseras.

3.3 Integration på landsbygden i Sverige

I Sverige ser man inte så stora skillnader som i t ex Kanada mellan storstad och landsbygd när det gäller sysselsättning och inkomst bland utrikes födda. Sysselsättningen bland utrikes födda i Sverige är generellt betydligt lägre än bland inrikes födda. Dock är de procentuella skillnaderna i arbetslöshet mellan utrikes och inrikes födda generellt sett mindre i småkommuner än i storstäder, till stor del beroende på att arbetslösheten på mindre orter generellt är betydligt större än i storstäderna. I ett fåtal glesbygdskommuner är sysselsättningen t o m högre bland utrikesfödda än bland svenskfödda. (Glesbygdsverket, 2005; SCB, 2010; Andersson, 2005)

Många invandrare söker sig till storstadsområdena. År 2002 bodde ca hälften av de utlandsfödda i storstadsområden, jämfört med en tredjedel av Sveriges totala befolkning. Speciellt nyinvandrade söker sig oftare till storstadsområdena, medan invandrare som flyttar till lands- och glesbygdskommuner ofta har bott länge i Sverige. (Andersson, 2005)

Inom jordbruk, skog och fiske är främst inrikes födda sysselsatta. Detta gäller både för anställda och egenföretagare. (Glesbygdsverket, 2005)

I en undersökning (Andersson, 2004) av samtliga utlandsfödda i Sverige studerades skillnader i sysselsättning och inkomst mellan personer som bott kvar i och personer som flyttat från de tre storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö. Man kunde se att de relativt få personer som flyttat från storstad till mindre städer eller landsbygd generellt hade en högre arbetslöshet före flytten än personer som bodde kvar – föga förvånande eftersom möjlighet till jobb på annan ort kan vara ett viktigt skäl att flytta. Efter flytten till mindre orter hade dock sysselsättning och inkomst generellt sett förbättrats, i synnerhet för de som flyttade från Malmö och Göteborg, där arbetslösheten vid mätillfällena var högre än i Stockholm. De som flyttat från Malmö och Göteborg hade jobb i högre utsträckning än de som bodde kvar, trots att det främst var arbetslösa som flyttade. Det kan tyda på att de som flyttar till mindre orter ofta gör det för att de hittar jobb på orten. Det kan också tyda på att det är lättare för utlandsfödda att få jobb på mindre orter än i storstäderna.

3.4 Invandrares möjligheter på den svenska landsbygden

Invandrare är en heterogen grupp från många olika länder med olika förutsättningar. Många invandrare i Sverige bodde tidigare i stora städer i sina hemländer och vet väldigt lite om livet på landsbygden, men det finns också många som är upp-vuxna på landsbygden eller har varit i kontakt med landsbygden t ex genom släktingar som bor på landet. Landsbygden och naturen kan se väldigt olika ut i olika länder.

Ofta förknippar invandrare landsbygden med fattigdom, hårt arbete och dåliga kommunikationer, men också med vänliga människor, vacker natur och frisk luft.

Det kan finnas farliga djur i naturen, men också banditer och minor. (Moshtat, 2013; Moshtat, 2008).

Även om relativt få invandrare hittills bosatt sig i landsbygdskommuner, så är de en viktig faktor för dessa kommuner. Varje ny invånare kan vara betydelsefull i en liten kommun med minskande befolkning. Invandringen är i många kommuner den faktor som gör att befolkningen inte minskar, eller åtminstone inte minskar lika mycket som den skulle ha gjort annars. För landet som helhet så ger invandringen ett nettotillskott i invånarantalet. Utan invandring skulle Sveriges befolkning minska. (Hojem, 2010)

I en undersökning tillfrågades boende i miljonprogramsområden om sitt drömboende. Det mest eftertraktade boendet var en etage- eller takvåning (25,4 % föredrog detta), medan ett hus på landet var det näst mest önskade, 23,4 %, att jämföra med t ex en villa i ett villaområde som fick endast 13,8 %. Det var alltså många fler som drömde om att bo i hus på landet än i ett villaområde. (<http://www.miklo.se/miljonprogram>)

MIKLO undersökte också viljan hos boende i miljonprogramsområden från flera områden i Sverige att bo på landet. Det visade sig att nästan 80 % av respondenterna kunde tänka sig att bo på landet. Många ansåg att landsbygden är en bättre miljö för barn att växa upp i, att det är lugnt och idylliskt, men också att kommunikationerna är dåliga och att det inte finns jobb. Författarna drar slutsatsen att landsbygdskommunerna bör kunna rekrytera miljonprogramsbör att flytta ut på landet, om man bara ser till att det finns jobb och även ser till att miljonprogramborna får reda på att det finns jobb. (Rojas och Batist, 2011)

Många landsbygdskommuner står inför stora pensionsavgångar, vilket innebär allt fler äldre som ska tas omhand av allt färre i arbetsför ålder. Hur ska en landsbygdskommun göra för att rekrytera nya invånare och ny arbetskraft från storstädernas förorter? I rapporten ”Miljonprogrammets utflyttare som resurs för Sveriges landsbygder (2011) beskriver MIKLO hur Hedemora kommun skulle kunna marknadsföra sig i Norra Botkyrka, där ingen landsbygdskommun ännu försökt rekrytera utflyttare. Marknadsföring av en enskild kommun kan få stort genomslag i en stadsdel om ingen annan kommun konkurrerar om utrymmet. MIKLO har matchat flera kommuner mot Norra Botkyrka och kommit fram till att utflyttarna från Norra Botkyrka matchar Hedemora kommuns kommande arbetskraftsbehov väl. Många som flyttar från Norra Botkyrka är arbetssökande inom vård och omsorg, storkök, lokalvård, tillverkningsindustri m.m. Många boende i stadsdelen är arbetssökande inom dessa områden. (Rojas och Samad, 2011)

En fördel för en landsbygdskommun att rikta sin marknadsföring till en specifik förort är att rykten sprider sig snabbt. Det kan räcka med att några få personer flyttar till en landsbygdskommun och får jobb, för att väldigt många på den gamla hemorten snabbt ska veta om det, och flera bli intresserade av att söka jobb i just den kommunen. (Jobb på Sveriges landsbygder? Ja tack! 2013)

Många arbetssökande miljonprogramsbor vet inte om att det finns och kommer att finnas lediga jobb på landsbygden, men skulle gärna flytta dit om de fick bra information och erbjudande om anställning. Samtidigt försöker en del landsbygdskommuner att rekrytera arbetskraft direkt från andra länder, i stället för att leta på närmare håll, i förorterna. (Jobb på Sveriges landsbygder? Ja tack! 2013)

Inom de gröna näringarna, i synnerhet inom trädgårdsnäringen och enklare jobb inom skogsbruket, finns en relativt hög andel säsongsanställd personal, så kallade migrantarbetare, från många olika länder både inom och utanför EU. Migrantarbetarna bor ofta på eller nära arbetsplatsen. Invandrare som redan bor i Sverige borde ha en möjlig arbetsmarknad med säsongarbeten inom jord- och skogsbruk för att komma in på arbetsmarknaden och få kunskaper om arbete inom gröna näringar i Sverige. Eftersom det ofta rör sig om några få veckors eller månaders arbete så borde det gå att lösa även för de som har familj på annan ort. Migrantarbetare är ofta borta månader och år från sina familjer i hemländerna. Invandrare som bor permanent i Sverige har tillgång till sociala skyddsnät och förmåner som migrantarbetare inte har rätt till, vilket skulle kunna förbättra arbetsmiljö och rättssäkerhet för säsongarbetare inom de gröna näringarna. (Arbetsmiljöverket, 2012)

3.5 Arbetsförmedlingens och kommunens roll

Tidigare var kommunerna ansvariga för introduktion av nyanlända invandrare. Sedan lagen (2010:197) om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare trädde i kraft 2010-12-01 så har Arbetsförmedlingen huvudansvaret för nyanlända flyktingar (och deras anhöriga med anknytning) i arbetsför ålder. Arbetsförmedlingen gör i samverkan med flyktingen en etableringsplan på max 24 månader. I planen framgår vilka aktiviteter som den nyanlända ska delta i, t ex undervisning i svenska och samhällsorientering och validering av utbildning och arbetslivserfarenhet. Den nyanlända får etableringsersättning från staten vid deltagande i aktiviteter enligt planen. Det innebär att kommunerna normalt sett inte belastas med kostnader för försörjningsstöd för nyanlända som deltar i etableringsinsatser. (Arbetsförmedlingen et al., 2010)

Arbetsförmedlingen upphandlar etableringslotsar, som ska lotsa den nyanlända ut i arbetslivet och hjälpa till i genomförandet av etableringsplanen. Den nyanlända kan själv välja lots efter t ex kompetensområde eller språkkunskaper, i ett söksystem på Arbetsförmedlingens websida. (Arbetsförmedlingen, 2010)

Kommunerna är fortfarande delaktiga i etableringen, om än i mindre omfattning än tidigare. Kommunerna ansvarar för SFI (Svenska För Invandrare), att ordna bostad, skola, barnomsorg och annat som även annars är kommunala ansvarsområden. Kommunerna får en årlig grundersättning för att ta emot nyanlända, samt en schablonersättning per nyanländ som tas emot. (Arbetsförmedlingen et al., 2010)

3.6 Utbildningar inom de gröna näringarna

En viktig del av grön integration är utbildning inom naturbruk, både för ungdomar och vuxna. Endast ca 3 % av eleverna på svenska naturbruksgymnasier har utländsk bakgrund, jämfört med totalt ca 18 % av alla gymnasieelever i landet. Det är viktigt att ungdomar i invandrartäta områden får information om de möjligheter som finns inom naturbruk och vilka utbildningar som ges vid naturbruksgymnasierna. För att underlätta för vuxna invandrare att få jobb inom de gröna näringarna kan naturbruksgymnasierna ta fram prova-på-kurser och individanpassade yrkesutbildningar inom naturbruk, samt samverka med näringslivet så att även invandrare får chansen att skapa kontakter med företag inom de gröna näringarna. I en PM från Naturbruksskolornas Förening finns en genomgång av olika naturbruksgymnasiers erfarenheter samt flera konkreta förslag på hur man kan få fler invandrare att söka sig till naturbruksutbildningar. (Naturbruksskolornas Förening, 2012)

3.7 Boende, service och kommunikationer på landsbygden

För att kunna leva på landsbygden så behöver människor ungefär samma saker som man behöver för att bo i en stad: Bostad, tillgång till service såsom skola, barnomsorg, mataffär och sjukvård, samt möjlighet att ta sig mellan bostaden och service, arbetsplatser etc. Om man bor på en mindre centralort i en landsbygdskommun så finns ofta det mesta man behöver inom gång- eller cykelavstånd, men för att kunna bo på ren landsbygd så är det ofta nödvändigt med bil och körkort.

3.8 Tillgång till kapital för småföretagare

De gröna näringarna fordrar tillgång till mark för att kunna bruka skogen, odla eller hålla djur. För att kunna starta ett företag behöver man dessutom startkapital. Allt detta är ofta svårtillgängligt för arbetslösa personer generellt, men särskilt svårtillgängligt för utlandsfödda som inte har släktingar eller andra kontakter på landsbygden och ofta har svårt att få banklån även om man har en bra affärsidé.

Företagandet i Sverige är mindre än i många andra EU-länder. I Sverige var år 2010 andelen företagare 6,9 % av den arbetsföra befolkningen, att jämföra med genomsnittet i EU, 8,5 %. Dessutom är bara 28 % av småföretagarna under 40 år – den lägsta andelen inom EU. Ett stort generationsskifte kommer att bli nödvändigt inom 10 år om Sverige ska behålla andelen småföretag, vilket har visat sig vara av kritisk betydelse för sysselsättningen. Sedan 1990 har nästan 90 % av nya jobb skapats i småföretag. (Jakobsson och Herin, 2012)

Många människor har livskraftiga affärsidéer men saknar finansiering. Investorer saknar oftast information om enskilda småföretag, och kan därmed inte heller bidra med kapital. De flesta nya företag finansieras med eget kapital, men tillgången till eget kapital är vanligen begränsad. Även om den samlade förmögenhet-

en i landet är relativt stor vid en internationell jämförelse, så är en stor andel av kapitalet samlat till några få mycket rika individer, och mycket kapital är uppbyggt i olika pensionsfonder där det inte är tillgängligt för t ex start av nya småföretag. Det stora flertalet invånare har mycket lite finansiella tillgångar, och många har dessutom stora lån. Det finns många personer i Sverige som helst skulle vilja vara egenföretagare, men som hindras av brist på startkapital. I Sverige finansieras enligt en SIFO-undersökning ca 70 % av nya småföretag (0-3 år) av kapital från ägaren, och bara 12 % genom banklån. Bara 3 % finansieras av olika offentliga företagsstöd, och bara 1 % av s.k. affärsänglar och andra externa delägare. Bland de intervjuade företagarna fanns bara 1 % av de nystartade och 2 % av de etablerade företagen inom skogs- och lantbruk, så deras finansiering finns inte specificerad. (Jakobsson och Herin, 2012)

När det gäller personer födda utanför Europa framkom i SIFO-undersökningen (Jakobsson och Herin, 2012) att lån från familj och vänner är vanligare som huvudfinansiering vid start av företag än bland personer födda i Europa, 12 % jämfört med 4 %. För banklån var förhållandet det omvända, 6 % bland utomeuropeiskt födda jämfört med 13 % bland inomeuropeiskt födda. Personligt sparande stod för 72 % respektive 69 % av huvudfinansieringen, och offentligt stöd för 6 % respektive 3 %. Det tyder på att invandrare från utomeuropeiska länder har svårare att få banklån och i högre grad lånar startkapital privat inom bekantskapskretsen, men också att de i något högre grad lyckas få offentlig finansiering.

3.9 Tillgång till mark för de gröna näringarna

Ibland finns möjlighet att arrendera jordbruksmark utan avgift. Vanligast är detta i norra Sverige, där år 2012 ca 40 % av arrendena var gratis markupplåtelse. I Västsverige var siffran 5 %, att jämföra med riksgenomsnittet på 10 %. Av all jordbruksmark i Sverige 2010 var ca 43 % arrendemark. För Västsverige var siffran ca 39 %. Arrendepriserna varierar kraftigt över landet, från över 4000 kr/ha i slättbygderna i Skåne och Halland till under 400 kr/ha i norra Norrland. Västra Götalands län delas av Jordbruksverket in i Götalands norra slättbygder (delar av Skaraborg och Dalsland) och Götalands skogsbygder (resten av länet). Arrendepriserna för avgiftsbelagda arrenden var 2012 i snitt 1956 kr/ha i Götalands norra slättbygder, och 959 kr/ha i Götalands skogsbygder. Snittpriset för riket låg 2012 på 1752 kr/ha. (Jordbruksverket, 2013a)

Arealen träda kan ses som ett mått på jordbruksmark som för tillfället inte brukas. Enligt preliminära data för Sverige 2013 så låg 150792 ha åkermark i träda, av totalt drygt 2,6 miljoner ha åkermark. Det innebär att ca 5,8 % av åkermarken låg i träda 2013, trots att EU-kravet på att man måste ha en viss andel av marken i träda försvann 2008. I Västra Götalands län låg 38787 ha i träda av totalt 466046 ha åkermark i länet, d v s ca 8,3 %. (Jordbruksverket, 2013b)

Det går inte att utläsa av statistiken hur stor andel av trädan som ingår som en del i växtföljden, och hur stor andel som är långliggande träda som i praktiken inte brukas aktivt utan främst används som underlag för gårdsstöd. Det går inte heller att i siffrorna utläsa något om kvaliteten på marken som idag ligger i träda. Dock finns det mycket mark som inte brukas aktivt, och som därmed är potentiell arrendemark för nya landsbygdsföretagare.

Det borde inte vara omöjligt för en initiativrik person som vill starta företag inom de gröna näringarna att få arrendera eller låna mark och alltså kunna avvakta med att satsa kapital för markinköp. Mark finns, och möjlighet finns till arrendeaftal eller på vissa håll t o m gratis markupplåtelse. En markägare som har mer än 4 ha jordbruksmark och minst 4 stödrätter kan få gårdsstöd förutsatt att marken sköts (www.jordbruksverket.se/amnesomraden/stod/jordbrukarstod/gardsstod/villkor.4.14121bbd12def92a9178000526.html), så om markägaren får gårdsstödet och upplåter marken gratis mot att den sköts, så kan både markägaren och arrendatorn vinna på det. Det finns t ex i Göteborgsområdet relativt gott om tätortsnära obrukad mark, både kommunal och privatägd, som skulle kunna brukas av odlingsintresserade förortsbor (Melander, muntl., 2012-11-29).

Även om brukaren får betala arrende för marken, så kan det vara en försumbar kostnad i relation till övriga kostnader och avkastningsintäkter vid t ex grönsaksodling. Avkastningen för några vanliga frilandsgrödor är enligt Jordbruksverket (2013c) ca 40 ton/ha för lök, 55-60 ton/ha för morot och ca 45 ton/ha för vitkål. Priset som odlarna i genomsnitt fick 2012 var enligt Jordbruksverket (2013d) 1,5 kr/kg för lök, 3,5 kr/kg för morot och 2,1 kr/kg för vitkål. Vid småskalig direktförsäljning kan producenten räkna med ett betydligt högre kilopris (Ascard et al., 2008). Mer kritiskt än arrendet kan vara markens lokalisering och möjlighet för odlaren att ta sig dit, markens bördighet och lämplighet för odling av de växter man vill odla, samt möjlighet till bevattning. Grönsaker och rotfrukter ställer höga krav på jordstrukturen, varför man ofta använder de bästa jordarna till dessa grödor (Granstedt, 2003).

3.10 Grönsaksodling för husbehov

Husbehovsodling är ett bra sätt att närma sig de gröna näringarna i liten skala. Även om man inte har tänkt bli professionell odlare, så kan husbehovsodling bli ett välkommet tillskott för att dryga ut hushållskassan – vilket det redan är för många miljoner människor över hela världen. Stadsodling väcker stort intresse världen över, inte minst med finanskriser som avlöser varandra. Människor odlar för husbehov i många storstäder i världen, i t ex Afrika och Latinamerika. (Jimenez, 2012)

I New York började en grupp med stadsodling på Manhattan redan 1973, och det har sedan blivit en växande trend i staden, något som kan hjälpa fattiga människor

att klara sin ekonomi och samtidigt ge inspiration och hopp i en miljö som annars ofta präglats av kriminalitet, droger och arbetslöshet. (Jimenez, 2012)

I Ryssland är miljontals människor beroende av småskalig odling för sin försörjning, både för husbehov och för försäljning. Exemplet Ryssland är intressant för den svenska stadsodlingsrörelsen, eftersom de ryska stads- och datja-odlingarna sköts till största delen med manuellt arbete och med små insatsmedel i form av handelsgödsel och kemiska bekämpningsmedel, och i ett klimat som liknar det svenska, men på många platser är ännu mer utmanande. I Ryssland kommer en stor andel av potatis och grönsaker från småskalig trädgårdsodling. En stor andel av befolkningen (upp till 70 % enligt officiella källor) odlar för husbehov, vilket gör Ryssland mindre känsligt för livsmedelskriser än det skulle ha varit utan husbehovsodling. Det bidrar också till meningsfull fritid, fysisk träning och avkoppling, gemenskap mellan grannar och närhet till naturen för många miljoner människor. (Sharashkin, 2008; www.underwoodgardens.com/growing-your-own-food/russian-dacha-gardening-homescale-agriculture-feeding-everyone/#.UzvXqE2KC72)

Hur mycket mark behövs för att bli självförsörjande med potatis och grönsaker? Enligt en beräkning av Jenny Helsing (2010) räcker det med ca 500 m² odlingsmark för att försörja en familj med två vuxna och två barn med potatis och grönsaker året runt. Skörden kan dock variera mycket beroende på jordkvalitet, och från år till år, beroende på många olika faktorer som t ex väder, angrepp av skadeinsekter och sjukdomar. Enligt Helsing's beräkningar skulle det räcka med 24 minuters arbete per dag under 6 månader för odlingen. Denna siffra torde dock vara underskattad, då den är hämtad från professionell småskalig odling där man har tillgång till olika tekniska hjälpmedel som en husbehovsodlare vanligen inte använder, och odlingen sker i större skala. Minst en timme om dagen är troligen mer realistiskt för självförsörjande husbehovsodling på ca 500 m². (Helsing, 2010)

3.11 Odling av exotiska växter i Sverige

De flesta grödor som odlas i Sverige har sitt ursprung i varmare klimat. Havre, dill och morot tros härstamma från medelhavsregionen, kål från Centraleuropa, potatis från Sydamerika och vete från Mellanöstern (www.wikipedia.org). I det avseendet kan man hävda att de flesta köksväxter är exotiska i svenskt klimat.

Med fler invandrare och ökat utlandsresande har också intresset för nya grödor ökat hos konsumenterna i Sverige. En stor del av dessa grödor importeras, men skulle kunna odlas i Sverige (<http://www.ulvapark.se/Om-oss/>).

Vid Ulva Park i Uppsala bedrivs försöksodling med olika grödor som är nya för Sverige. Odlingen bedrivs i samverkan med lantbrukare och utlandsfödda personer med agrar kompetens. Försöken är ännu i sin linda, men det bör finnas potential inte minst för invandrare att utveckla odling av olika grödor i Sverige. (<http://www.ulvapark.se/Om-oss/>)

Grönsaksodling är en arbetsintensiv nisch som kan lämpa sig för små arealer, eftersom skörden per ytenhet kan bli stor. I Jordbruksverkets rapport *Ekonomi – Kalkyler för odling av grönsaker på friland* (Ascard et al., 2008) ges exempel på några olika grödor, som kan tjäna som modell även för andra grödor när man planerar att börja odla. Som exempel ges här några olika förväntade skördenivåer. Den lägre siffran avser ekologisk odling, den högre konventionell odling. Siffrorna avser säljbar skörd. Verklig skörd kan vara betydligt högre, men hanterings- och lagringsförluster räknas bort.

- morötter 35-56 ton/ha
- vitkål 35-54 ton/ha
- rödbetor 24-48 ton/ha
- lök 32-40 ton/ha
- frilandsgurka 20-57 ton/ha
- broccoli 6-9 ton/ha
- sockerärt 3,5 ton/ha.

Ekologisk grönsaksodling i Sverige är ofta relativt småskalig, med en medelareal på ca 2 ha, vilket kan jämföras med genomsnittet på 8 ha för all grönsaksodling. De små producenterna odlar ofta flera olika grödor, och säljer sin produktion direkt till konsument, t ex genom torghandel, i gårdsbutik eller till lokala restauranger och butiker. Genom att hoppa över grossistledet kan odlarna få ut relativt höga kilopriser. Produktionskostnaderna är dock betydligt högre i ekologisk än i konventionell produktion. Skördenivåerna är lägre och odlingen kräver mer arbete, främst ogrärensning. Odlare behöver planera för att arbetsbehovet har sin topp under delar av odlingssäsongen. Med större odlingar kan det löna sig att mekanisera. Ju större odling, desto mindre blir maskinkostnaden per hektar, och med ökad mekanisering minskar också arbetskostnaden per hektar. (Ascard et al., 2008)

På Jordbruksverkets webbsida finns praktiskt användbar information om trädgårdsodling, bl a frilands- och växthusodling, frukt och bär. Mycket av materialet är gratis att ladda ner via Internet. (<http://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/-artiklar/odling/trycksaker-8/tradgard-2/index.html>)

Odlingstekniken för nya exotiska grödor i Sverige är i grunden densamma som för andra värmekrävande och frostkänsliga grödor. Många olika tropiska och subtropiska grödor har redan testats på brittiska öarna, med ett klimat som är varmare än det svenska men ändå liknande, med svala, fuktiga somrar och frostiga vintrar (Larkcom, 1991).

Den som söker odlingsråd för exotiska grödor kan med fördel söka information på Internet, eller i litteraturen. En omfattande genomgång av olika grönsaker och rotfrukter finns på engelska i *World Vegetables: Principles, Production and Nutritive Values* (Rubatzky & Yamaguchi, 1996).

Vid odling av känsliga grödor är det ofta gynnsamt att odla i bäddar, som gärna kan vara upphöjda från marken så att tjälen släpper tidigare. Detta går även att göra

i lite större skala, vilket man ofta gör i t ex Kina. Förkultivering av småplantor kan göras inomhus eller i växthus, för att grödan ska hinna nå mogen skörd under den relativt korta odlingsäsongen. Många grönsaker kan nå betydligt högre skördar om man skyddar dem från kyla, vind och slagregn genom odling under plast eller skyddsväv, t ex i odlingstunnlar. Med hjälp av enkla vindskydd kan man också avsevärt förbättra skörden. Vindskydd kan t ex vara en meter höga och med sex meters avstånd, och bör inte vara kompakta utan helst släppa igenom en del av vinden för att undvika turbulens. Vindskydd kan t ex bestå av glest flätade/vävd väggar av olika fibrer, eller utgöras av levande staket eller häckar av smalväxande växter. (Larkcom, 1991)

3.12 Uppfödning av kameler i Sverige

I Sverige finns viss efterfrågan på olika produkter från djurslag som än så länge inte är så vanliga i Sverige, såsom mjölk, skinn och kött från kamel, kanin och get. Husdjur är inte bara produktionsmedel, utan bidrar till människors, inte minst barns, trygghet, välbefinnande och hälsa (Manimalisrapporten 2009). Denna faktor kan vara betydelsefull för barn i utsatta områden. Djurhållning kan vara ett bra komplement till växtodling för landsbygdsföretagare, och minska beroendet av import. Självförsörjningsgraden för kött har minskat drastiskt de senaste decennierna, och var 2012 endast 61 % (www.svenskstkott.se/om-kott/statistik/hur-mycket-kott-produceras/kottproduktion-import-och-export/).

I förstudien Stadslandet inom Utveckling Nordost, Göteborgs Stad (finansierat av bl a Europeiska regionala utvecklingsfonden via Tillväxtverket), finns planer på att skapa ett nationellt kamelcenter i stadsdelen Angered. En ekonomisk förening har bildats, och tanken är att utveckla evenemang och turistverksamhet, produktion och försäljning samt information, forskning och utbildning kring kameler. Man vill genom centret skapa lokala arbetstillfällen i Angered, ta vara på kulturell mångfald i området och bidra till hållbar utveckling. (<http://www.utvecklingnordost.se>; <http://angeredskamelcenter.se/>). Även om man är en van djurhållare från ett annat land, så finns mycket man behöver känna till innan man startar djurhållning i Sverige. Den svenska djurskyddslagen med förordningar och föreskrifter (www.jordbruksverket.se) reglerar hur djuren ska inhysas och skötas. Det är bra att ta kontakt med Länsstyrelsen eller Jordbruksverket i god tid innan man startar animalieproduktion, så att man planerar rätt och inte investerar tid och pengar i onödan. Det finns olika krav på byggnader och utrymme för olika djurslag. Länsstyrelsen eller Jordbruksverket kan upplysa om vad som gäller för varje djurslag. På Jordbruksverkets websida (www.jordbruksverket.se) under rubriken Djur hittar man aktuell lagstiftning och broschyrer för olika djurslag.

Uppfödning av vanliga lantbruksdjur i Sverige, såsom nötkreatur och får, finns utförligt beskrivet i litteraturen, och länsstyrelserna kan även ge råd kring ekonomi,

byggnader, utfodring m.m. För uppfödning av kameler finns dock ännu inga modeller anpassade för svenska förhållanden.

Varför skulle man föda upp kameler i ett kallt och regnigt land som Sverige? Därför att kamelen är ett mångsidigt djur där både mjölk, ull, kött och skinn kan användas, och det bör kunna finnas ett högt marknadsvärde för kamelprodukter. Köttet påminner till smak och textur om nötkött (<http://en.wikipedia.org>).

Kamelhår samlas in från den tvåpuckliga kamelen på våren när kamelen faller vinterpälsen. Ullen är mycket mjuk, varm och lätt och kan användas till t ex kava-ger. En kamel kan ge ett par kg ull per år. De långa och sträva täckhåren kan användas till varma, vattentåliga ytterplagg. (<http://en.wikipedia.org>)

Kamelmjölk kan enligt olika forskningsresultat ha flera positiva egenskaper för människors hälsa. Kamelmjölk är rik på C-vitamin, järn, kalcium och fleromättade fettsyror, samt innehåller immunoglobuliner liknande dem i modersmjölk (Shabo et al., 2005). Kamelmjölk sägs kunna stärka immunförsvaret, läka mag-tarm-sjukdomar och eventuellt ha effekt mot autism och födoämnesallergier hos barn (Shabo et al., 2005; AL-Ayadi & Elamin, 2013), möjligen även mot diabetes (Agrawal et al., 2013). Komjölksallergiker tål ofta kamelmjölk, eftersom den inte innehåller de proteiner som brukar orsaka allergi mot komjölk, och kamelmjölken tolereras ofta även av laktosintoleranta, trots att den innehåller laktos (Shabo et al., 2005).

Marknaden för kamelmjölk kan ha en stor potential i Sverige, men problemet är att kamelmjölk är svårt att få tag på. Det finns ännu ingen svensk kamelmjölksproduktion för avsalu, även om det finns enstaka kameluppfödare (<http://kamelranch.se/>). Det finns en kamelfarm med mjölkproduktion i Nederländerna, hittills den enda inom EU (www.kamelenmelk.nl/).

Den tvåpuckliga kamelen tål kyla, men mjölkar inte lika mycket som dromedaren. Dromedarer i en kinesisk undersökning mjölkade i snitt 7,5 kg/dag, 3300 kg/laktation i 16-17 månader, medan de i en pakistansk undersökning mjölkade 15-35 kg/dag och upp till 12000 kg/laktation med bra foder. Tvåpuckliga kameler i en kinesisk undersökning mjölkade i snitt 5 kg/dag, men kunde mjölka upp till 20 kg/dag, i snitt 1254 kg/laktation. (Yagil, [2013-11-19])

Det finns även potential att hålla mindre djur som bin, får, get och kanin. Hållning av dessa djurslag är redan väl beprövad i Sverige och beskrivs därför inte närmare här.

4 Erfarenheter av metoder för grön integration

4.1 Intervjuer och fokusgruppstudier

Resultatet från intervjuer och referensgruppsstudier stämmer väl överens med litteratur inom området, där resultaten genomgående pekar på att en relativt stor andel av människor boende i miljonprogramsområden och/eller med invandrarbakgrund vill bo på landsbygden, och att det finns ett relativt stort intresse för ökat självhushåll, t ex grönsaksodling.

4.1.1 Strukturerade intervjuer om invandrares syn på landsbygden

Många av de intervjuade hade positiva, livfulla minnen, ofta barndomsminnen, från landsbygden i sina hemländer. Minnena handlade ofta om djur och vacker natur, speciell mat, fågelsång och fridfullhet. Flera berättade också om svårigheterna på landsbygden, med hårt arbete och enkla levnadsvillkor, brist på elektricitet, vatten, skolor m.m. Några sa att vilda djur kunde vara farliga, och någon berättade om bombplan och minor under kriget.

De flesta av de intervjuade hade sett en del av svensk landsbygd, även om få hade någon längre erfarenhet av landsbygden. En del hade bara sett landsbygden från buss eller tåg. Många hade uppfattningen att landsbygden i Sverige är grön, vacker, med frisk luft, lugn och ro, och att människor har mer tid och är mindre stressade på landet än i städerna.

På frågan om de kunde tänka sig att bo och arbeta på landsbygden svarade några definitivt nej, många svarade att de kunde tänka sig att bo på landet om det fanns jobb, och några svarade att de helst ville bo på landet. Många var bekymrade över dålig kollektivtrafik och dålig service, att det kanske inte finns vårdcentral, affärer och skolor på rimligt avstånd. Många undrade också om det finns jobb på landsbygden. En agronom berättade att arbetsförmedlaren hade sagt att det inte finns jobb på landsbygden, bara snö. Flera efterlyste stöd från samhället för att kunna få jobb eller starta företag.

Flertalet av de intervjuade i Hammarkullen och Hjällbo hade varken landsbygdsbakgrund eller lantbruksutbildning, men många var ändå intresserade av att flytta till landsbygden om det fanns jobb där, även om långtifrån alla ville jobba inom de gröna näringarna.

4.1.2 Möten med fokusgrupper

Vid den andra referensgruppsträffen i Hammarkullen respektive Hjällbo beskrev flera deltagare känslan från filmerna som att det var tyst, lugnt och vackert på landsbygden. En del jämförde med landsbygden i sina hemländer, med sina minnen från djur, lokalproducerad mat och annat. Många blev intresserade av att bo på landsbygden, men ville först veta vilka jobbmöjligheter som finns där. Många var också fundersamma på hur det skulle fungera med transporter, kollektivtrafik och service av olika slag.

Vid mötena i Hammarkullen framkom också en enorm frustration över svenska myndigheters agerande med placeringar på olika praktikplatser som inte ledde till jobb, och många arbetsgivares utnyttjande av ständigt nya praktikanter som genererade statliga pengar till företagen utan att det ledde till riktiga jobb. Många av deltagarna kände uppgivenhet efter många år i Sverige utan att ha lyckats etablera sig på arbetsmarknaden. Tanken om nya möjligheter på landsbygden väckte hopp hos några, men vi betonade att grön integration är ett långsiktigt arbete som knappast lär ge några snabba resultat, och som är en möjlighet för vissa, men inte en universallösning som passar alla.

För deltagarna i Hjällbo var uppehållstillstånd det första målet, därefter kom mål som arbete och långsiktig bosättning. De var positiva till att myndigheten Länsstyrelsen kom till dem, och ville gärna ha personlig kontakt med fler myndigheter, inte minst Arbetsförmedlingen.

4.2 Grön integration i EU:s landsbygdsprogram 2007-2013

I Västra Götalands län, Sverige och internationellt finns en hel del olika projekt med inriktning på integration av utlandsfödda på landsbygden och i de gröna näringarna. Uttrycket "Låt tusen blommor blomma" kan passa bra. Olika metoder kan passa i olika sammanhang, för olika målgrupper och på olika platser. Ändå kan det vara nyttigt att försöka utvärdera de metoder som använts och används, för att se om det går att hitta några generella arbetssätt som fungerar bra och ger resultat, eller kanske en del arbetssätt som inte bör användas eftersom man redan provat dem i flera projekt och de inte visat sig ge lön för mödan.

Syftet med att studera metoder för arbete med grön integration var att få ett bättre utgångsläge inför nästa landsbygdsprogram:

- Ta tillvara erfarenheter från landsbygdsprogrammet 2007-2013 för att i nästa programperiod kunna styra stöden så att de blir bättre anpassade efter de målgrupper och syften man vill nå.
- Underlätta för projektsökande att utarbeta fungerande projektplaner som har goda chanser att uppnå de tänkta resultaten.
- Underlätta för handläggare vid rådgivning och handläggning av ansökningar.

Detta arbete inriktar sig i första hand på att ta tillvara erfarenheter från Västra Götalands län. Erfarenheterna kan dock vara applicerbara även på andra ställen.

Integration av personer med utländsk bakgrund har varit en av de horisontella prioriteringarna (ett horisontellt mål) i landsbygdsprogrammet 2007-2013 på nationell nivå och EU-nivå. Integrationsmålet skulle utgöra ett perspektiv i genomförandet av landsbygdsprogrammet. Det innebär att främjande av integration av invandrare bör beaktas i alla de aktiviteter och stöd som finansieras av landsbygdsprogrammet. Regeringen poängterar vikten av att öka information och kunskaps-spridning, dialog och nätverksaktiviteter om de gröna näringarna och landsbygden, och att detta kan finansieras inom ramen för kompetensutvecklingsåtgärder. Invandrare bör involveras i olika grupper och nätverks landsbygdsarbete, och medvetenheten om integrationspolitiska mål bör höjas i förvaltningen av programmet så att handläggarna kan tillämpa målen i arbetet med programmet. (Landsbygdsprogram för Sverige 2007-2013, s. 315)

Dock har integrationsmålet varit svårt att tillämpa i praktiken. Det finns få utlandsfödda som driver företag på landsbygden, och ytterst få utlandsfödda (utom från ett fåtal västeuropeiska länder som Danmark, Tyskland och Nederländerna) som söker projekt- och företagsstöd inom landsbygdsprogrammet. Det har också varit svårt att hitta styrmetoder för integration som passar in i befintliga stödssystem.

4.3 Företagsstöd till landsbygdsföretagare 2007-2013

Länsstyrelsen har under programperioden 2007-2013 haft i uppdrag att fördela pengar till stöd för utveckling av företag på landsbygden. Under programperioden har stöden varit begränsade till företag som på ett eller annat sätt har anknytning till en viss bygd eller till de areella näringarna, såsom landsbygdsturism, lantbruk och livsmedelsförädling. Företag som bedriver andra typer av verksamhet som också har betydelse för de boende på landsbygden, såsom verkstäder, massagesalonger och caféer som inte är en del av befintlig lantbruksverksamhet, har inte kunnat få stöd.

Det horisontella målet jämställdhet har varit inarbetat i företagsstöden i Västra Götalands län i så måtto att de företagare som har kunnat visa att deras investering främjar jämställd arbetsmiljö har kunnat få högre procentandel stöd, t ex genom att

visa att arbetsmiljön genom investeringen anpassas för både kvinnor och män. Någon motsvarande styrning av företagsstöden i länet har inte funnits för integration av invandrare. Det har inte heller funnits någon extra pott pengar för att främja integration inom företagsstöden, och inga extra informationsinsatser som riktat sig till invandrare för att locka eller hjälpa dem att bli landsbygdsföretagare.

Vid utarbetande av riktlinjer för företagsstöden har det inte funnits med några indikatorer för integration. Eftersom mätbara mål saknas så är det svårt att följa upp eventuella resultat av det mer övergripande horisontella målet ökad integration med avseende på företagsstöden.

Vid en översiktlig genomgång av nästan 3500 ansökningar om företagsstöd i Västra Götalands län 2007-2013 (endast sökning på namn) hittades två sökande som kunde konstateras vara av utomeuropeisk härkomst: en man från Iran och en kvinna från Thailand. Båda fick bifall på ansökan. Utöver dessa hittades också ett tjugotal ansökningar från personer av västeuropeisk härkomst, flertalet från Nederländerna och Tyskland. Det fanns också enstaka ansökningar från personer med östeuropeiska efternamn och mer svenskklingande förnamn, sannolikt svenskfödda med en eller två utlandsfödda föräldrar. Dominansen av svenskklingande namn var slående. Andelen utlandsfödda i Sverige och Västra Götaland 2012 var knappt 16 % av befolkningen (http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/). Två ansökningar av 3500 blir ca 0,5 promille, och tjugo ansökningar blir ca 0,5 procent.

Den extremt låga andelen utlandsfödda som söker företagsstöd från landsbygdsprogrammet kan bero på flera faktorer. Få utlandsfödda bor på landsbygden, ännu färre driver företag på landsbygden, och troligen har många utlandsfödda (liksom en stor andel av de svenskfödda) liten eller ingen kännedom om landsbygdsprogrammet och de stöd som finns att söka.

4.4 Jordbruksstöd 2007-2013

Vid en snabbgenomgång av samtliga drygt 13000 ansökningar om jordbruksstöd i Västra Götalands län 2013 (med data tillhandahållna från SAM-funktionen, Landsbygdsenheten) identifierades endast 9 ansökningar (mindre än en promille) från personer med utländskt klingande namn, som inte föreföll vara av västeuropeiskt ursprung. Av dessa verkade fem personer vara från Balkan, en från Polen, en från spansktalande land och två från Iran. Dessutom fanns några tiotal namn av västeuropeisk utländsk härkomst, främst från Danmark, Tyskland och Nederländerna.

För att få jordbruksstöd måste man ha stödrätter för motsvarande minst 4 ha jordbruksmark eller ha åtagande för något miljöstöd. Det har ingen betydelse för stöden om man äger eller arrenderar marken, men man åtar sig att sköta den. Uppenbarligen är det mycket få invandrare som är berättigade till jordbruksstöd, sannolikt för att de inte disponerar jordbruksmark.

Genomgången ger troligtvis en rättvisande bild av den totala dominansen av etniska svenskar i jordbrukssammanhang. Med tanke på detta är det också föga överraskande att så få invandrare söker företagsstöd eller är initiativtagare till landsbygdsprojekt.

Eftersom få invandrare, i synnerhet utomeuropeiska, äger eller arrenderar jordbruksmark eller håller lantbruksdjur i någon större omfattning, så är det få invandrare som kan få jordbruksstöd. För att öka antalet invandrare i de gröna näringarna är det viktigt att landsbygdsprogrammet och andra instanser lyckas med insatser för att få fler invandrare att starta lantbruksföretag.

4.5 Projektstöd till grön integration 2007-2013

Landsbygdsprogrammets främsta bidrag till integration i Västra Götaland 2007-2013 har varit inom projektstöden, genom finansiering för ett antal integrationsprojekt av olika karaktär. Några huvudtyper av projekt kan urskiljas:

- Förstudier som syftar till att få en överblick över situationen, vilka möjligheter och hinder som finns för grön integration. En förstudie kan utmynna i konkreta förslag på åtgärder och i nya ansökningar för mer konkreta projekt. Exempel: Grön integration, Skara kommun.
- Korta insatser vid enstaka tillfällen, t ex närvaro vid festivaler och konferenser. Exempel: Förstudie Integration – små steg mot stora mål, Leader Västra Skaraborg.
- Informations- och kontaktprojekt som ska sprida kunskap om och intresse för landsbygden bland invandrare och/eller öka förståelsen för andra kulturer hos landsbygdsbor, och skapa kontakter mellan grupper som annars sällan får chansen att lära känna varandra. Exempel: Grön integration på landsbygden, Hushållningssällskapet Väst.
- Utbildning av praktikvärdar som kan ta emot utlandsfödda praktikanter. Exempel: Praktikvärdar – grön integration, Hushållningssällskapet Väst.
- Utbildning av utlandsfödda med lantbruks-/landsbygdsbakgrund, så att de ska kunna få anställning eller starta företag inom de gröna näringarna. Exempel: Utbildning för invandrare i jordbruk och trädgårdsskötsel, Hushållningssällskapet Väst.

Under programperioden har en hel del pengar från landsbygdsprogrammet satsats på integrationsprojekt i Västra Götalands län. Vid sökning i Jordbruksverkets projektdatabas (www.jordbruksverket.se, 2013-10-22) identifierades tio projekt på temat integration av invandrare på landsbygden, varav en del slutredovisade och en del ännu pågående, med ansökt respektive slutredovisat projektstöd på totalt 4 670 904 kr. Total sammanlagd ansökt projektkostnad inklusive medfinansiering för de tio projekten var 7 991 924 kr. Därtill kommer en rad mindre Leader-projekt

som inte riktigt faller in under definitionen grön integration, utan som är mer allmänna integrationsprojekt.

4.5.1 Vilka aktörer driver projekt?

Många projekt inom integration på landsbygden initieras och drivs av aktörer som redan är etablerade i landsbygdssammanhang, såsom Hushållningssällskapet och Leader. Ofta är det få, om ens några, personer med invandrabakgrund involverade i utformningen och styrningen av projektet.

Kan nya aktörer involveras i utformning och genomförande av projekt? Invandrarföreningar borde vara självklara medverkare i projekt som berör deras medlemmar.

4.5.2 Resultat av projekten

De avslutade projekt som beviljats stöd från Landsbygdsprogrammet 2007-2014 har slutredovisats till Jordbruksverket respektive Leader. I projektrapporterna ingår resultatredovisning och utvärdering av projekten. Redovisningarnas innehåll varierar dock mycket. Länkar till projektrapporter och websidor med mer utförlig projektinformation finns i bilaga 1.

Inom ramen för denna uppsats har intervjuer gjorts med projektägarna för projekten inom Hushållningssällskapet Väst, samt med en av de projektansvariga för förstudien Grön integration, Skara kommun.

4.6 Projekt inom grön integration i Västra Götaland, Hushållningssällskapet Väst, 2007-2013

Flertalet projekt inom grön integration i Västra Götaland 2007-2013 har drivits och drivs av Hushållningssällskapet Väst, som målmedvetet arbetat med grön integration i Västra Götaland, i synnerhet i området Trollhättan-Vänersborg-Uddevalla. Några av projekten pågår fortfarande. De olika projekten bildar tillsammans en helhet där ökad integration av invandrare på landsbygden eftersträvas.

För projektrapporter och mer info om projekten, se bilaga 1.

I en intervju (bilaga 2) med Per Hasselberg och Christina Milén Jacobsson, projektledare vid Hushållningssällskapet Väst, fick jag tillfälle att fördjupa mig i projektledarnas erfarenheter av de projekt inom grön integration som genomförts av Hushållningssällskapet Väst. Eftersom projektledarna arbetat intensivt med grön integration under en följd av år, så har man också samlat både bred och djup kunskap och kompetens inom området, vilket också framgår av intervjun.

4.6.1 Grön integration på landsbygden

Projektet var en förstudie som genomfördes 2007-03-21 till 2010-01-30, och då det visade sig finnas intresse för att vidareutveckla arbetet, så har detta inledande projekt lett vidare till flera andra projekt.

I projektet hölls inspirationsmöten och en workshop om möjligheter att få fler invandrare till landsbygden. Utbildning av invandrarguider genomfördes. Invandrare bjöds in att delta vid aktiviteter för landsbygdsföretagare och andra landsbygdsbor, för att skapa möjligheter till personliga möten. En mötesplats skapades i Dals-Ed. Information om projektet har spridits via flera olika kanaler, konferenser, media m.m.

4.6.2 Utbildning för invandrare i jordbruk och trädgårdsskötsel

Projektet genomfördes 2008-11-12 till 2009-12-31. Målet var att genomföra utbildning för ca 30 invandrare i odlings- och marknadskunskap. Undervisningen hölls i två grupper baserat på språkkunskaper. Utbildningen hölls 2 dagar/vecka i 7 veckor för respektive grupp. Utbildningen innefattade klassrumsundervisning, praktiska övningar med bl a traktorkörning, samt studiebesök på landsbygden och olika landsbygdsföretag.

Deltagarna hade varierande bakgrund, flera inom lantbruk, både asylsökande och invandrare med uppehållstillstånd. Projektledningen intervjuade alla sökande före kursen. Av 60 sökande deltog 32 i utbildningen, varav 4 kvinnor och 28 män. Det var många praktiska problem för deltagarna, såsom anpassning till SFI-undervisning och busstider.

4.6.3 Förstudie lamm, får och get

Det finns stor efterfrågan på får- och getprodukter, inte minst bland invandrare. Importen är stor och den inhemska produktionen liten. I projektet, som genomfördes 2009-06-24 till 2010-12-31, undersöktes förutsättningar för aktörssamverkan inom området får, lamm och get, i syfte att öka förädlingsgraden och avsättningen för produkter från djuren. En inspirationsträff och tre nätverksträffar hölls för får- och getuppfödare. I projektet identifierades ett antal affärsmöjligheter. Under två halvdagar träffade projektledaren en grupp utrikesfödda, och fick ta del av erfarenheter från olika kulturer och religioner om traditioner och bruk i respektive hemland och hur man här i Sverige tar hand om kött, skinn, ull och andra delar av djuret.

4.6.4 Praktikvärdar - grön integration

I projektet utbildas landsbygdsföretagare till praktikvärdar med speciell inriktning på att ta emot utrikes födda. Praktikvärdarna erbjuder ett kompetensutvecklingsprogram, temadagar, coachning och hjälp med tolkning och annan problemlösning vid behov.

Projektid: 2009-02-17 till 2015-02-28 (pågående).

4.6.5 Grön integration – Informatör och spridning av goda exempel

Projektet är en fortsättning på tidigare projekt och syftar till att ta tillvara invandrares kompetens och visa på möjligheterna som finns på landsbygden för arbete och boende.

Projektid: 2010-08-03 till 2015-06-30 (pågående).

4.6.6 Grön integration Dalaberg/Hovhult

Projektet vill ge boende i förorten Dalaberg/Hovhult, med intresse för odling och förädling av jordbruksprodukter, förutsättningar att efter projektet kunna sysselsätta sig med odling i olika former; för eget bruk, som egen företagare eller som anställd på landsbygden inom de gröna näringarna. Därmed bidrar dessa personer med sina kunskaper, intressen och engagemang till ökad tillväxt och utveckling på landsbygden.

I projektet ingår stadsodling, med produktion av närodlade grönsaker, i förorterna Dalaberg och Hovhult i Uddevalla kommun. Projektet är en mötesplats mellan stad och land. Målet är att deltagare på sikt ska kunna få sysselsättning och inkomst från odling.

Projektid: 2011-11-11 till 2014-08-31.

4.6.7 Grön integration – från jord till bord

Detta projekt finansierades av Svenska ESF-rådet (Socialfonden). Flera aktörer samverkade i projektet: Hushållningssällskapet Väst, Vänersborgs och Trollhättans kommuner, olika kursarrangörer m fl. I projektet ingick bl a odling, entreprenörskap, försäljning, praktik på landsbygdsföretag, förbättrad kunskap i svenska med inriktning på de gröna näringarna, gemensam skördefest med lantbrukare och projektnätverk samt gemensamma träffar och aktivt kunskapsutbyte mellan landsbygdsföretagare och utlandsfödda.

4.7 Övriga projekt inom grön integration i Västra Götaland 2007-2013

Utöver Hushållningssällskapet Väst så finns ytterligare några få aktörer i Västra Götalands län som genomfört projekt med inriktning på grön integration under programperioden 2007-2013. Utöver några enstaka mycket små och korta projekt så finns två projekt i lite större skala.

4.7.1 Skara kommun: Grön integration

Skara kommun genomförde 2010-03-04 till 2011-03-31 Leader-projektet Grön integration, i samverkan med Naturbruksgymnasiet Uddetorp, LRF, Coompanion, Arbetsförmedlingen och Hushållningssällskapet.

I den innehållsrika projektrapporten finns en litteraturstudie med omvärldsanalys, resultat från intervjuer med flera idérika personer samt en lista med 50 olika

idéer för grön integration på landsbygden. De allra flesta idéerna är generella och inte geografiskt knutna till Skara, vilket gör dem potentiellt användbara för många.

Projektet tog fram tre konkreta projektförslag. Projektansökan fick tyvärr inte pengar, så det har inte blivit något fortsättningsprojekt. Däremot har Naturbruksgymnasiet Uddetorp fått i uppdrag av Arbetsförmedlingen att vintern 2013-2014 anordna en trädgårdskurs för utlandsfödda. Naturbruksskolan Sötåsen ordnar en motsvarande kurs i djurskötsel.

En intervju (bilaga 3) gjordes med Madelaine Bergman, f.d. projektledare i Skara kommun. Eftersom förstudien inte fick någon fortsättning så har kunskaper och erfarenheter från projektet inte kunnat nyttjas fullt ut i Skara kommun, men projektrapporten finns kvar till nytta för fler. Madelaine arbetar numera på Uddetorps Naturbruksgymnasium och kan i den rollen fortsätta att arbeta med grön integration. Det visar att de erfarenheter som medverkande får i projekten inte nödvändigtvis kommer till nytta här och nu, men att projekten kan ge ringar på vattnet då personer som medverkat kan fortsätta arbeta med frågorna i andra sammanhang.

4.7.2 Leader Terra et Mare: Integration – förstudie

Förstudien genomfördes 2010-11-18 till 2012-02-29 för att ta reda på om och hur Leader kan bli ett komplement till övriga aktörer och aktiviteter som syftar till ökad integration i landsbygdsutveckling. Förstudien är inriktad på integration på landsbygden i allmänhet, inte specifikt de gröna näringarna.

Vid samtal med verksamhetsledare Ulrika Holmgren 2013-06-11 framkom att det är svårt att jobba med integrationsfrågor i det aktuella Leader-området, eftersom det än så länge finns få invandrare i området, och intresset från övriga aktörer var svalt. Slutsatsen från projektet blev att man måste börja från grunden med integrationsarbetet. Man arbetar nu med att skicka ut ambassadörer, som ska företräda olika minoriteter, som informatörer i skolorna på landsbygden och öarna i området.

5 Rekommendationer till Länsstyrelsen i Västra Götalands län för landsbygdsprogrammet 2014-2020

5.1 Lärdomar från det förra landsbygdsprogrammet

Landsbygdsprogrammet 2007-2013 har inte lyckats särskilt bra med att uppfylla det horisontella målet om ökad integration, vilket framgår av kapitel 4. Länsstyrelserna och Jordbruksverket har inte haft tillräckliga mätbara mål och metoder för integration inom landsbygdsprogrammet. Integration av invandrare har inte genomsträvat verksamheten, delvis beroende på att invandrarna själva inte har funnits med i processerna från början.

Med landsbygdsprogrammets formuleringar (Landsbygdsprogram för Sverige 2007-2013, s. 315) och lärdomar från litteraturstudie och intervjuer i denna uppsats som utgångspunkt har jag arbetat fram några förslag på vad som skulle kunna göras bättre i framtiden:

- Länsstyrelsen skulle kunna arbeta inom sin egen organisation för att öka handläggarnas medvetenhet om integrationspolitiska mål och utveckla metoder för tillämpning av målen i arbetet med programmen.
- Länsstyrelsen och Jordbruksverket skulle i ökad utsträckning kunna föra dialog om integrationspolitiska mål med landsbygdens intresseorganisationer och aktörer, för att öka deras medvetenhet och intresse. Det vore också bra att presentera några konkreta verktyg och metoder att arbeta med för de intressenter som önskar det.
- Länsstyrelsen skulle kunna ta fler egna initiativ och satsa mer målinriktat på information och kunskapsspridning, dialog och nätverksaktiviteter riktade direkt till invandrare. Då skulle invandrades erfarenheter, idéer och inte minst nätverk och kontakter kunna tas tillvara. Det gäller att arbeta och synas där målgrupperna finns.

5.2 Riktade insatser för grön integration

Grön integration verkar vara på frammarsch och det finns ett växande intresse hos både invandrare, myndigheter och landsbygdsaktörer. Detta återspeglas inte minst i de integrationsprojekt som genomförts runt om i landet inom ramen för Landsbygdsprogrammet 2007-2013. Det finns mycket kvar att göra för att jämna ut skillnaderna mellan stad och land när det gäller andel invandrare, högskoleutbildade, unga barnfamiljer och entreprenörer – och det är ju positivt att det finns en sådan potential för landsbygdsutveckling. Nu gäller det för alla intressenter att aktivt medverka för att ta vara på den potentialen. Länsstyrelsen är en stor och viktig aktör inom landsbygdsutveckling och det är därför viktigt att Länsstyrelsen går före, visar på möjliga vägar och stödjer goda initiativ.

Vid intervjun med Hushållningssällskapet Västs projektägare framkom att man arbetat med grön integration i samverkan med olika aktörer som kommuner, myndigheter och föreningsliv, vilket verkar vara ett framgångskoncept som är värt att bygga vidare på. Även invandrarföreningar har varit involverade i en del projekt.

Sysselsättningen i de gröna näringarna domineras idag av etniska svenskar. Åldersstrukturen inom olika former av lantbruk är i många fall ogynnsam, med många äldre som snart går i pension, ofta utan någon yngre som vill ta över. Det riskerar att bli ett hot mot en levande landsbygd och framtida livsmedelsförsörjning.

I litteraturstudien samt vid intervjuer med enskilda invandrare och träffar med olika invandrargrupper framkom att det finns många invandrare som skulle kunna tänka sig att arbeta och bo på landsbygden, men som inte vet hur det skulle kunna bli möjligt. Många vet inte om att landsbygdsprogrammet finns, och ännu mindre vilka stöd som finns att söka. Många kan tänka sig att arbeta och starta företag inom de gröna näringarna, t ex odla grönsaker med stor efterfrågan på den lokala marknaden, men helst bo kvar i förorten där de har släkt och vänner. Man kan t ex starta med småskalig, tätortsnära livsmedelsproduktion för att så småningom, om det går bra, flytta ut till landsbygden för att få tillgång till mer mark.

I intervjun med Hushållningssällskapet Västs projektägare framkom ett önskemål att ta bort geografiska begränsningar i Landsbygdsprogrammet, så att även tätortsnära landsbygd ska kunna få stöd, oberoende av kommungränser. Landsbygdsprogrammet 2007-2013 har begränsat möjligheten till stöd till geografiskt begränsade områden, där tätortsnära landsbygd och stadsodling har utelämnats.

I intervjuerna med Hushållningssällskapetets företrädare och Madelaine Bergman från Skara kommuns projekt betonades att landsbygdsprogrammet behöver marknadsföras aktivt, inte bara till landsbygdsbor utan till nya grupper som programmet hittills till stor del misslyckats med att nå, som invandrare, ungdomar och stadsbor.

Samverkan mellan olika aktörer är nödvändigt för att möjliggöra generationsskifte. Landsbygdsprogrammet skulle kunna bli en av flera delar i en samverkande helhet för att underlätta etablering på landsbygden för invandrare. Genom littera-

turstudier och intervjuer med projektägare och utlandsfödda har jag kommit fram till följande rekommendationer för Västra Götalands län, som en del av underlaget inför arbetet med det nya landsbygdsprogrammet:

- I landsbygdsprogrammet bör integration av fler invandrare/utlandsfödda på landsbygden finnas med som en tydlig prioritering.
- Ekonomiska resurser bör avsättas specifikt för etablering av invandrare på landsbygden, t ex till företagsstöd och projektstöd.
- Om medel enbart avsätts till stöd som få vet om, så riskerar pengarna att frysa inne vid programperiodens slut. Därför bör särskilda medel avsättas för att sprida information om landsbygdsprogrammet till nya målgrupper, samt till stöd för de nya målgrupperna att använda stödssystemen.
- I landsbygdsprogrammet bör begreppet ”landsbygd” vidgas till att även omfatta tätortsnära landsbygd, så att projekt och företag inom de gröna näringarna kan få stöd enligt en vidare definition.

5.3 Företagsstöd och rådgivning

5.3.1 Satsning på nya målgrupper och verksamheter

Företagsstöden har hittills riktat sig främst till landsbygdsföretagare inom de areella näringarna samt platsbundna företagare inom t ex turism. Man har inte kunnat få stöd för andra typer av företagande på landsbygden, t ex verkstäder och olika serviceföretag som är viktiga som stödfunktioner till de areella näringarna. Vid möten med invandrargrupper och enskilda invandrare har jag fått intrycket att många vill bo på landet och gärna starta eget företag, men inte alla vill jobba med lantbruk. Det finns bilmekaniker, frisörer, snickare och många andra som kan tänka sig att starta eget företag på landsbygden, och som skulle kunna fylla en viktig funktion för bygden om de hittar rätt vägar och gärna får något ekonomiskt stöd för att etablera sig.

En etablerad lantbrukare som vill bygga om ett djurstall eller en gödselbrunn har ofta en klar bild av målet med ansökan om företagsstöd, vet vilka vägar hen ska gå och behöver ofta inte så mycket rådgivning. För en förortsbo som är född i ett annat land kan viljan att starta företag på landsbygden vara stark, men steget kan ändå vara mycket långt till genomförandet. Man har kanske en bild av vad man vill göra, men vet inte hur, då man saknar nätverk och finansiering. Det klena resultatet hittills när det gäller att locka fler invandrare till landsbygden tyder på att för att få målgruppen invandrare/utlandsfödda att starta företag på landsbygden krävs betydligt mer omfattande insatser av länsstyrelsen framöver, både för att nå fram till målgruppen och för att så småningom få ett positivt utfall i nya, fungerande företag på landsbygden, än om man riktar sig till redan etablerade landsbygdsföretagare.

I SOU 2008:56 föreslås att resurser avsätts för ”en satsning på en utveckling av småskaligt landsbygdsföretagande, inom till exempel turism, service och hantverk, där särskilt fokus läggs på uppsökande verksamhet och information riktad till utrikes födda.”

- I det nya landsbygdsprogrammet bör det finnas möjlighet att få företagsstöd/etableringsstöd för företag inom ett flertal verksamhetsområden, så länge etableringen bedöms komma till nytta för landsbygden.
- I det nya landsbygdsprogrammet bör det göras en riktad satsning på invandrare, där det ingår uppsökande verksamhet, rådgivning och ekonomiskt stöd/företagsstöd. Rådgivningen kan ske i Länsstyrelsens regi eller upphandlas.

5.3.2 Samverkan mellan aktörer

Inom Länsstyrelsen är kontakten mellan olika enheter ofta begränsad, liksom kontakten mellan Landsbygdsenheten och andra myndigheter och samhällsaktörer. Hushållningssällskapets projekt visar att samverkan mellan olika aktörer kan leda till samordningsvinster och lyckade projekt. Det skulle sannolikt vara en fördel om Landsbygdsenheten i det kommande landsbygdsprogrammet kan utveckla samverkan med andra enheter på Länsstyrelsen, t ex Enheten för social hållbarhet, samt med andra myndigheter och aktörer, t ex Västra Götalandsregionen, Arbetsförmedlingen och ALMI, så att personer som vill etablera sig på landsbygden kan få samordnat stöd genom rådgivning och ekonomiskt etableringsstöd. En sökande bör kunna skicka in en samlad ansökan om stöd, som sedan prövas i samverkan mellan aktörerna för att avgöra hur den sökande kan få bästa möjliga rådgivning och stöd.

5.3.3 Rådgivningscentrum för etablering på landsbygden

Som tidigare nämnts finns det många människor i städernas förorter, inte minst invandrare och barnfamiljer, som gärna skulle vilja bo och/eller arbeta på landsbygden, men som inte vet hur det skulle kunna bli möjligt. Samtidigt brottas många landsbygdskommuner med minskande och åldrande befolkning, där många äldre landsbygdsföretagare inte känner någon som kan ta över verksamheten. I Hushållningssällskapets projekt har man bl.a. jobbat med fysiska mötesplatser för invandrare och landsbygdsföretagare. En fysisk plats att besöka, en sluss som kan leda vidare till kontakter och kunskaper, kan underlätta för invandrare och andra i städerna att hitta vägen till boende och/eller försörjning på landsbygden.

I SOU 2008:56 föreslås att ett **rådgivningscentrum för etablering på landsbygden** bildas. I Västra Götaland skulle detta kunna ske som en samverkan mellan t ex länsstyrelsens olika enheter, Västra Götalandsregionen, Arbetsförmedlingen, kommuner och olika organisationer, t ex Hushållningssällskapen, invandrarförningar och LRF. I ett sådant center bör naturligtvis alla intresserade, oavsett etniskt ursprung, kunna få råd och stöd, i allt som rör etablering på landsbygden,

oavsett om det gäller att starta eget företag, skaffa praktikplats och jobb eller hitta bostad. Om ett sådant center ska lokaliseras fysiskt till en enda ort, så kan det t ex vara Angered utanför Göteborg, för att nå ut till de målgrupper som annars har svårt att få kontakter med landsbygden. Bättre vore dock en mer utspridd lokalisering, i samverkan med respektive kommun, med kontor på olika orter i länet, med öppettider några dagar per vecka, möjlighet till tidsbokning för möten med specialiserade rådgivare, samt möjlighet till utbildningar på olika teman.

Arbetsförmedlingens lokala kontor (eller deras närhet) skulle kunna vara en lämplig fysisk lokalisering för lokala rådgivningscentra, eftersom arbetssökande kommer dit ändå, och det där är enkelt att nå ut med information till målgruppen arbetssökande, men även till målgruppen nyföretagare, som också kan komma till Arbetsförmedlingen för att söka ekonomiskt stöd. Man skulle där relativt enkelt kunna bygga upp en monter eller liknande, där man kan tillhandahålla skriftlig information om landsbygdens möjligheter. Vid vissa tillfällen, som annonseras i förväg och i samverkan med Arbetsförmedlingen, kan montern bemannas t ex med personal från Länsstyrelsen, som kan informera om landsbygdsprogrammet, eller med andra aktörer som vill sprida information till målgrupperna. I samråd med Arbetsförmedlingen och de arbetssökande/nyföretagarna kan lokala kurser och seminarier hållas med inriktning på företagande och jobb på landsbygden, eller mer inofficiella mingeltillfällen ordnas, där olika landsbygdsaktörer och landsbygdsintresserade stadsbor får chansen att träffas.

5.4 Projektstöd

Hittills i landsbygdsprogrammet har relativt få aktörer (bl.a. hushållningssällskap, studieförbund och ekonomiska föreningar, enligt Jordbruksverkets projektdatabas för landsbygdsprojekt) intresserat sig för att driva projekt på temat integration av invandrare på landsbygden och i de gröna näringarna. Delvis kan det bero på att många tänkbara aktörer utanför den relativt snäva landsbygds sfären helt enkelt inte känner till landsbygdsprogrammet och möjligheten att söka projektstöd.

I intervjuerna med företrädarna för Skara kommuns och Hushållningssällskapet Västs projekt framkom vikten av att utveckla arbetsmetoder, samverka och involvera olika aktörer, inte minst invandrarna själva, i arbetet med grön integration.

Det kan tyckas självklart att projekt som berör en viss målgrupp bör involvera själva målgruppen vid utformningen av projekten, men i de hittills genomförda projekten har detta ingalunda varit en självklarhet.

Om Länsstyrelsen aktivt arbetar för att få med fler aktörer, och för att öka samverkan mellan olika aktörer, så kan man öka möjligheten att få fram nya, intressanta projektidéer, och öka chanserna att på sikt sälla fram nya lyckosamma arbetsmetoder som gynnar landsbygden och integrationen. Samverkan i sig kan också bidra till ökad kunskap om och förståelse för kulturella skillnader mellan

olika projektdeltagare, vilket på sikt kan förbättra möjligheterna för integration och gynna invandrades utflyttning till landsbygden.

Länsstyrelsen bör gå ut bredare med information om möjligheter till projektstöd, gärna till nya, oprövade aktörer som inte tidigare sökt projektstöd i landsbygdsprogrammet, samt uppmuntra till samverkan mellan aktörer mellan och inom projekt. Det skulle t ex kunna vara invandrarföreningar i förorterna som driver projekt med inriktning mot grönsaksodling, kanske i samverkan med något naturbruksgymnasium, eller samverkan mellan kulturföreningar i förorter och på landsbygden, i syfte att öka utbytet och förståelsen mellan landsbygdsbor och förortsbor och underlätta framtida kontakter för båda parter.

När nya aktörer intresserar sig för att driva projekt skulle det vara värdefullt om aktörerna kunde få stöd att utveckla arbetsmetoder och kontaktnät före och under projektiden. Länsstyrelsen skulle kunna ha en sådan stödjande och samordnande roll om medel kan avsättas för det. Alternativt kan en annan aktör ta på sig ansvaret, t ex i projektform för att möjliggöra finansiering av denna stöd- och samordningsfunktion genom landsbygdsprogrammet.

- Länsstyrelsen bör satsa på att aktivt informera nya aktörer om projektstöd, genom t ex uppsökande verksamhet hos olika invandrarföreningar och inbjudningar till tänkbara aktörer att delta i informationsmöten om projektstödmöjligheter.
- Länsstyrelsen bör, i ännu högre grad än idag, uppmuntra till samverkan mellan olika aktörer, mellan och inom projekt.
- Länsstyrelsen eller någon annan erfaren aktör bör ha en stödjande och samordnande funktion så att nya aktörer får goda förutsättningar att arbeta fram och genomföra lyckade projekt.

6 Slutord

För att bo och arbeta på landsbygden underlättar det om man har erfarenhet av den svenska naturen, som kanske går att undvika om man bor i staden men som blir väldigt påtaglig på landsbygden. För att trivas på landsbygden bör man trivas i naturen. Vintermörker, ensamhet och långa avstånd kan kännas lättare att uthärda för den som lärt sig uppskatta tystnaden, den friska luften och lugnet på landsbygden. Skogspromenader och bärplockning kan förgylla tillvaron, ibland minst lika väl som storstadens puls.

Uppenbarligen finns det bland många förortsbor, av vilka många är invandrare, en längtan till landet och en önskan att bo på landsbygden - trots att många har fått väldigt lite information om landsbygden, om boende och om möjligheter att få arbete där. Det verkar finnas en enorm potential för utflyttning till landsbygden bland invandrare som idag bor i städernas förorter.

Landsbygdskommuner som vill rekrytera förortsbor borde kunna få följare att flytta ut om man väl lyckas locka till sig de första utflyttarna. Det borde vara lättare för människor från en stadsdel, som kanske redan känner varandra eller är släkt, att flytta till ett område där man vet att det redan finns vänner och släktingar. Det är också lättare för en kommun att sprida budskapet i ett begränsat geografiskt område. Varför ska man rekrytera människor från andra länder när det finns hundratusentals arbetslösa invandrare i städernas förorter, inte sällan med erfarenhet och/eller utbildning inom relevanta yrkesområden, och många som drömmer om att bo på landsbygden och är beredda att ta i stort sett vilket arbete som helst som de har tillräcklig kompetens för? Det borde vara bättre för alla parter att vidareutbilda arbetslösa som redan bor i Sverige och ge dem möjlighet att skaffa den spetskompetens som behövs, än att dränera andra länder på deras kompetens.

Eftersom staten ansvarar för nyanlända flyktingar och anhöriga under etableringsperioden på upp till två år, så bör resurssvaga landsbygdskommuner kunna ta emot nyanlända utan att belastas hårt ekonomiskt de första åren. Om kommunen och Arbetsförmedlingen under denna tid inte lyckats hjälpa den nyanlända till egen försörjning (t ex genom arbete, studier eller egenföretagande), så kan det däremot bli en ekonomisk belastning för den kommun som den arbetssökande väljer att bo i.

Det är naturligtvis av stor vikt för både kommunen och individen att nå målet med självförsörjning inom etableringstiden. Kanske skulle en betydligt längre etableringstid vara en fördel för många flyktingar med kort eller ingen skolbakgrund, så att de får en ärlig chans att komma ikapp utan att belasta enskilda kommuner. En västeuropé med akademisk examen kanske inte behöver någon etableringstid alls utan kommer hit för att hen redan fått arbete, medan andra flytt hit med det primära målet att klara livhanken. Det är inte rimligt att kräva av en person som kanske aldrig har fått gå i skolan att man ska bli attraktiv på arbetsmarknaden efter bara två år i Sverige, när man ska hinna lära sig svenska språket, räkna, läsa och skriva och hur samhället fungerar. En variant skulle kunna vara att varje invandrare inte bara får en individuell handlingsplan på två år, utan en individuell plan som är tidssatt utifrån individuellt behov, från t ex ett år till max fem år.

De gröna näringarna är i hög grad bundna till marken där de finns. En industri kan man i princip bygga på vilken mark och i vilket klimat som helst, men för att kunna odla jorden eller för att skog ska växa måste både markens beskaffenhet och klimatet vara lämpliga. Det finns många utmaningar, inte minst klimatomständiga, för alla som vill arbeta inom de areella näringarna i Sverige. Detta gäller naturligtvis i än högre grad för invandrare från länder med ett helt annat klimat. Här skulle pensionerade svenska lantbrukare och andra f d landsbygdsföretagare kunna få en betydelsefull roll som mentorer för kommande generationer landsbygdsföretagare. Om landsbygden ska överleva så räcker det inte att förlita sig på att de egna barnen en dag kommer att vilja ta över. Det behövs en öppenhet och en vilja att hjälpa andra som vill bli nästa generations landsbygdsföretagare.

Det finns en relativt stor import av säsongsarbetskraft inom de gröna näringarna, inte minst inom trädgårdsnäringen. Det finns säkerligen många arbetslösa invandrare som från sina hemländer är vana vid hårt arbete och långa arbetspass, och som gärna skulle vilja arbeta som säsongsanställda inom trädgårdsnäringen, givetvis förutsatt att lönen är marknadsmässig och att arbetsvillkoren följer gällande avtal. Är företagarna villiga att rekrytera arbetskraft bland arbetslösa invandrare, i stället för att importera arbetskraft? Kan Arbetsförmedlingen eller någon privat förmedlare (t ex Gröna jobb) ta initiativ till matchning?

Flera viktiga delar av grön integration behövs för att skapa den nödvändiga bryggan mellan stad och land, mellan svenskar och invandrare:

- Ökad kontakt mellan myndigheter som arbetar med målgrupperna, t ex regioner, länsstyrelser, Arbetsförmedlingen, Migrationsverket.
- Lantbrukarnas intresseorganisationer behöver synas i förorter och rikta sig medvetet och aktivt till invandrare och invandrarorganisationer genom uppsökande aktiviteter.
- Stadsodling kan vara en helt avgörande brobyggare mellan stad och land, genom att människor i förorterna blir bekanta med de gröna näringarna i liten skala. Här kan gärna branschorganisationerna, t ex träd-

gårdsnäringsen, och naturbruksgymnasierna bli involverade, för att bidra med kunskap och rekrytera personal för framtida behov.

Om svenskarna skulle odla till husbehov på liknande sätt som man gör t ex i Ryssland, så skulle vår import och transport av grönsaker, och därmed vår konsumtions miljöpåverkan, minska avsevärt. Det skulle också, inte minst, skapa meningsfull sysselsättning, öka odlarnas självförtroende, skapa gemenskap mellan odlare, och sannolikt förbättra folkhälsan genom ökad fysisk aktivitet, frisk luft och nyttig mat.

Invandrare i förorter behöver inte vara dömda till arbetslöshet och social utslagning även om de bor kvar i förorten. De kan ta makten över sina liv genom att själva ta initiativ till förändring, t ex genom att delta i stadsodling. Givetvis underlättar det om de fysiska förutsättningarna finns, i form av lättillgänglig odlingsmark och redskap till överkomlig kostnad (kanske gratis), samt handledning av kunniga odlare som kan ge tips och stöd. Stadsodling kan bli en språngbräda till sysselsättning och företagande på landsbygden, men också mer allmänt till ett rikare liv både ekonomiskt och socialt. Grön integration kan tillämpas överallt – på landsbyggen såväl som i städerna. Det som behövs är jord, kunskap, samarbete och engagemang.

Referenslista

Litteratur

- Agrawal, R.P., Tantia, P., Jain, S., Agrawal, R. & Agrawal, V. (2013). Camel milk : a possible boon for type 1 diabetic patients. *Cellular and molecular biology*, 01/2013; 59(1):99-107.
- AL-Ayadhi, L.Y. & Elamin, N.E. (2013). Camel Milk as a Potential Therapy as an Antioxidant in Autism Spectrum Disorder (ASD). I: *Evidence-Based Complementary And Alternative Medicine Volume 2013*. Article ID 602834.
- Andersson, R. (2005). Bosättnings- och flyttningsmönster i ett etniskt perspektiv – en longitudinell studie av flöden mellan Sveriges kommuntyper 1996-2002. Glesbygdsverket.
- Andersson, R. (2004). Migration till integration? En studie av flyktingar som lämnat de svenska storstäderna. Bilaga till Rapport integration 2003. Integrationsverket.
- Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Länsstyrelserna, Migrationsverket och Sveriges Kommuner och Landsting (2010). Ny lag – nya möjligheter. Vissa nyanländas etablering i arbets- och samhällslivet. (2010-11) Tillgänglig: <http://www.arbetsformedlingen.se/download/18.24b3bdb912d813b17f580002135/etableringsreformen-nya-mojligheter.pdf>
- Arbetsmiljöverket (2012). Kunskapsöversikt. Migrantarbete inom den gröna näringen. Rapport 2012:14.
- Ascard, J., Håkansson, B. och Söderlind, M. (2009). Ekonomi – Kalkyler för odling av grönsaker på friland. Jordbruksinformation 25-2008. Andra upplagan januari 2009. Jordbruksverket.
- Attracting & Retaining Immigrants – a Tool Box of Ideas for Smaller Centres, second edition, Intercultural Association of Greater Victoria (2007).
- Bernard, A. (2008). Immigrants in the hinterlands. Statistics Canada.
- Burstein, M. (2007). Promoting the Presence of Visible Minority Groups across Canada, in *Our diverse cities – Rural Communities*, ed. Bill Reimer, No 3 Summer 2007.
- Glesbygdsverket (2005). Integration och regional utveckling – Om utrikes födda i gles- och landsbygder.
- Granstedt, A. (2003). Markens egenskaper och markvård i ekologisk grönsaksodling. Marken som levande resurs, markbearbetning och markvård. Broschyr i kurspärmen *Ekologisk odling av grönsaker på friland*, Jordbruksverket.
- Hanson, U. (2009). Studie i spel. Sex kvinnors erfarenheter av spelberoende. C-uppsats, Inst. för socialt arbete, Göteborgs Universitet.
- Hasselberg, P., 2012-10-18, muntl. komm.

- Hedin, A. (1996). En liten lathund om kvalitativ metod med tonvikt på intervju. Uppsala Universitet (uppdaterad 2011 av C. Martin). <https://studentportalen.uu.se>, 2014-06-25
- Helsing, J. (2010). Självförsörjande ekologisk odling av grönsaker på friland. Platsåtgång och arbetstidsbehov för att försörja en familj med grönsaker och rotfrukter i ett år. Examensarbete B, 15 hp. Trädgårdsmästarprogrammet. Högskolan i Gävle.
- Hojem, P. (2010). Svenska kommuners behov av invandring. FORES Policy Paper 2010:2. <http://fores.se/assets/126/Svenska-kommuners-behov-av-invandring-FORES-Policy-Paper-2010-2.pdf>
- Jakobsson, U. och Herin, J. (2012). Nya företags försörjning av riskkapital. 4 Rapport till projektet Företagsamt ägande. Svenskt Näringsliv.
- Jimenez, J.G. (2012). Staden som åkermark. Stadsodling i Malmö och New York. Eklundhpaglert Förlag, Malmö.
- Jordbruksverket (2013a). Arrendepriiser på jordbruksmark 2012. JO 39 SM 1301. <http://www.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/Amnesomraden/Statistik,%20fakta/Pri-ser%20och%20prisindex/JO39/JO39SM1301/JO39SM1301.pdf>
- Jordbruksverket (2013b). Jordbruksmarkens användning 2013. Preliminär statistik. JO 10 SM 1302.
- Jordbruksverket (2013c). Skörd av trädgårdsväxter 2012. JO 37 SM 1301.
- Jordbruksverket (2013d). Trädgårdsundersökningen 2012. JO 28 SM 1301.
- Kvale, S & Brinkmann, S. (2009). Den kvalitativa forskningsintervjun. Studentlitteratur, Lund.
- Larkcom, J. (1991). Oriental Vegetables - The Complete Guide For The Gardening Cook. John Murray (Publishers) Ltd., London.
- Longhurst, R. (2010). Semi-structured Interviews and Focus Groups. I: Key Methods in Geography, kap. 8. SAGE Publications Ltd, London.
- LRF (2011). Från vem och till vem? De gröna näringarnas ekonomiska flöden ur ett genusperspektiv. LRFs Jämställdhetsakademi, juni 2011. http://www.lrf.se/PageFiles/1771/LRF_rapport_jamstallldhet.pdf
- LRF (2009). Sveriges gröna näringar. Fakta 2009. <http://www.lrf.se/PageFiles/15799/GronaFramtider2009.pdf>
- Manimalisrapporten (2009). <http://manimalis.com/wp-content/uploads/2014/03/Manimalisrapporten-2009.pdf>
- Miklo (2013). Jobb på Sveriges landsbygder? Ja tack!
- Moshtat, Y. (2013). Drömmar om landsbygden. Möte med invandrargrupper inför Landsbygdsprogrammet 2014-2020. Rapport 2013:73, Länsstyrelsen Västra Götalands Län.
- Moshtat, Y. (2008). Med andra ögon. Naturmöten med invandrare. Rapport 5808. Naturvårdsverket.
- Naturbruksskolornas Förening (2012). PM Erfarenheter och tips: Naturbruksgymnasier som resurs för ökad mångfald på svensk landsbygd. 2012-08-23. [http://www.naturbruk.se/filebank/files/20121003\\$082427\\$fil\\$fO3IB7Zt35VIYo55267w.pdf](http://www.naturbruk.se/filebank/files/20121003$082427$fil$fO3IB7Zt35VIYo55267w.pdf)
- NE i tre band (2008). NE Nationalencyklopedin AB, Malmö.
- Regeringskansliet, Kulturdepartementet (2000). Begreppet invandrare – användningen i myndigheters verksamhet. Ds 2000:43.
- Regeringskansliet, Landsbygdsdepartementet. Landsbygdsprogram för Sverige 2007-2013 (Version Mars 2012). <http://www.regeringen.se/content/1/c6/08/27/24/0421beef.pdf>
- Rojas, C. och Batist, M. (2011). Jordbruksverket i Sveriges miljonprogram 2011. Bilaga A. Jordbruksverket, januari 2011.

- Rojas, C. och Samad, D. (2011). Miljonprogrammets utflyttare som en resurs för Sveriges landsbygder. Norra Botkyrka + Hedemora – en lek med tanken. MI-KLO/Jordbruksverket.
- Rubatzky, V.E. & Yamaguchi, M. (1996). World Vegetables: Principles, Production and Nutritive Values. 2:nd ed., Chapman & Hall.
- Senneby, J. Sverige bäst på integration – på papperet. <http://www.spl.nu/spl-nyheter/sverige-bast-pa-integration--pa-papperet/> [2013-10-01]
- Shabo, Y., Barzel, R., Margoulis, M. & Yagil, R. (2005). Camel Milk for Food Allergies in Children. *Immunology and Allergies*, Vol 7, December 2005.
- Sharashkin, L. (2008). The socioeconomic and cultural significance of food gardening in the Vladimir region of Russia. Dissertation, University of Missouri–Columbia, May 2008.
- Szulkin, R. (2008). Se upp för dörrarna, dörrarna stängs. *Framtider 4/2012*, s. 5-7.
- United States Office of Personnel Management (2008). Structured Interviews: A Practical Guide. U.S. Office of Personnel Management, Washington, September 2008.
- Wibeck, V. (2000). Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod. Studentlitteratur, 2000.
- Yagil, R. Camels and camel milk. FAO. <http://www.fao.org/docrep/003/x6528e/x6528e02.htm>, [2013-11-19]

Internetkällor

- <http://angeredskamelcenter.se/>, 2013-11-26
- http://en.wikipedia.org/wiki/Camel_hair, 2013-11-26
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Dromedary>, 2013-11-19
- http://en.wikipedia.org/wiki/Structured_interview, 2014-06-25
- <http://feedback.edelegationen.se/vlbehov/metoder/kvalitativa-metoder/fokusgrupper/>, 2015-04-18
- <http://kamelranch.se/>
- http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/, 2014-06-25
- <http://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/odling/trycksaker-8/tradgard-2/index.html>, 2013-11-19
- <http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/djur/djurhalsopersonal/veterinaraforfattningshandboken/ldjurskydd.4.6beab0f111fb74e78a78000821.html>, 2013-11-19
- <http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/djur.4.5abb9acc11c89b20e9e8000333.html>, 2013-11-19
- <http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/stod/jordbrukarstod/gardsstod/villkor.4.14121bbd12def92a9178000526.html>, 2013-11-06
- <http://www.jordbruksverket.se/etjanster/etjanster/alltomlandet/sahardefinierarvilandsbygd.4.362991bd13f31cadcc256b.html>, 2014-01-02
- <http://www.jordbruksverket.se/etjanster/etjanster/landsbygdsprojekt.4.3f1d6bc122e5d59ab980003576.html>, 2013-10-22
- <http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/landsbygdsutveckling/visionerochprogram/landsbygdsprogram-met20072013/vadarlandsbygdsprogrammet.4.7a446fa211f3c824a0e8000171998.html>, 2013-12-13
- <http://www.kamelenmelk.nl/>
- <http://www.miklo.se/miljonprogram>, 2013-10-01
- <http://www.mipex.eu/sweden>, 2013-10-29

<http://www.ne.se>, 2013-05-27

<http://www.svensktkott.se/om-kott/statistik/hur-mycket-kott-produceras/kottproduktion-import-och-export/>, 2014-05-16

<http://www.ulvapark.se/Om-oss/>, 2013-10-29

<http://www.underwoodgardens.com/growing-your-own-food/russian-dacha-gardening-homescale-agriculture-feeding-everyone/#.UzvXqE2KC72>, 2014-04-01

Bilaga 1. Projekt inom grön integration, webblänkar

Slutrapporter för Leader-projekt finns på respektive Leader-websida:

Grön integration, Skara Kommun:

<http://www.leaderskaraborg.se/vastra/Gron.aspx> samt

<https://etjanst.sjv.se/asken/show.pdf?filnamn=Slutrapport+-+Gr%F6n+integration.pdf&areavid=6174164>

Integration – förstudie, Terra et Mare:

<http://www.terraetmare.se/LinkClick.aspx?link=projekt%2fTM080+Slutrapport.pdf&tabid=618&mid=1894>

Grön integration på landsbygden

Slutrapport:

<https://etjanst.sjv.se/asken/show.pdf?filnamn=Slutrapport+-+Gr%F6n+integration+p%E5+landsbygden.pdf&areavid=5562688>

Utbildning för invandrare i jordbruk och trädgårdsskötsel

Slutrapport:

<https://etjanst.sjv.se/asken/show.pdf?filnamn=Slutrapport+-+Utbildning+f%F6r+invandrare+i+jordbruk+och+tr%E4dg%E5rdssk%F6tsel.pdf&areavid=4395526>

Förstudie lamm, får och get

Slutrapport:

<https://etjanst.sjv.se/asken/show.pdf?filnamn=Slutrapport+-+F%F6rstudie+lamm%2C+f%E5r+och+get+.pdf&areavid=5075479>

Praktikvärdar - grön integration

Mer info: <http://hs-vast.hush.se/?p=18344&m=6563>

Grön integration – Informatör och spridning av goda exempel

Mer info: <http://hs-vast.hush.se/?p=18343&m=6562>

Grön integration Dalaberg/Hovhult

Mer info: <http://hs-vast.hush.se/?p=20384>

Grön integration – från jord till bord

Mer information:

<http://www.esf.se/sv/Projektbank/Behallare-for-projekt/Vastsverige/Gron-integration-fran-jord-till-bord/>

Projektrapport:

<http://www.esf.se/PageFiles/2200916/Slutrapport%20Gr%c3%b6n%20integration-fr%c3%a5n%20jord%20till%20bord.pdf>

Skara kommun: Grön integration

Slutrapport enligt mall:

<https://etjanst.sjv.se/asken/show.pdf?filnamn=Slutrapport+-+Gr%F6n+integration.pdf&areavid=6174164>

Projektrapport, med omvärldsanalys och utförlig projektrapport:

<http://www.leaderskaraborg.se//vastra/UserFiles/File/Projektrapport-Kajsa%20Ekedahl.pdf>

Leader Terra et Mare: Integration – förstudie

Slutrapport:

<http://www.terraetmare.se/LinkClick.aspx?link=projekt%2fTM080+-+Slutrapport.pdf&tabid=618&mid=1894>

Bilaga 2. Intervju med Christina Milén Jacobsson och Per Hasselberg, Hushållningssällskapet Väst

1. Vilket/vilka projekt har ni drivit? Finns pågående projekt?

- *Grön integration på landsbygden (2007-2010)*: Det första projektet, som Marianne Barrljung var drivande bakom, och som blev startskottet för de andra projekten.
- *Utbildning för invandrare i jordbruk och trädgårdsskötsel (2008-2010)*: Ett pilotprojekt för kursverksamhet, där vi testade olika koncept och provade oss fram. Det fungerade bra, och vi har sedan utvecklat kurskonceptet.
- *Förstudie lamm, får och get (2009-2010)*: Vi kom fram till att det finns en stor marknad för produkter från lamm, får och get, och att det finns möjlighet till ökad självförsörjningsgrad i Sverige.
- *Grön integration - Informatör och spridning av goda exempel(2010-2014)*, pågående: Vi träffar beslutsfattare och tjänstemän som arbetar med utrikesfödda på olika sätt för att informera och inspirera till aktiviteter och samverkan för att utrikesfödda i större omfattning ska få del av landsbygdens möjligheter. Vi träffar också utrikesfödda, till exempel SFI-klasser, för att informera om den svenska landsbygden och dess möjligheter.
- *Grön Integration Dalaberg/Hovhult (2011-2014)*, pågående: Invandrare får prova på att odla i liten skala i förorten. Vi ordnar café och andra träffar där förortsbor får träffa landsbygdsföretagare som kommer dit. Landsbygdsföretagare kan få del av utrikesföddas kunskaper, erfarenheter och intressen. Utrikesfödda kan också lära sig mer om landsbygden och dess möjligheter vad gäller arbete, företagande, utbildning, boende och fritidsaktiviteter. Starta eget-kurs och odlingskurs samt förmedling av praktikplatser ingår också i projektet.
- *Praktikvärdar - grön integration (2009-2014)*, pågående: Vi utbildar landsbygdsföretagare till praktikvärdar, som sedan får möjlighet att ta emot utlandsfödda praktikanter. Vi hjälper också till att matcha utrikesfödda med lämpliga praktikplatser på landsbygden.

2. Hur upplever ni projekten? Har de varit lärorika? Har de fått avsedd effekt eller kanske andra, oväntade effekter?

Det är positivt och utvecklande att arbeta med grön integration. Det finns fortfarande många nya områden att jobba inom och mycket som behöver göras.

Projektet har lärt oss väldigt mycket. Vi har efterhand lärt oss hur systemen fungerar och hur man kan arbeta i kontakter med myndigheter, arbetsförmedlare och andra aktörer, t ex invandrarföreningar. Systemen är komplexa och man måste ha kunskap om dem för att kunna driva t ex kursverksamhet.

Flera deltagare i kurserna har fått jobb eller praktik, men det är bara en av många effekter.

Arbetet med grön integration tjänar som ”dörröppnare” på flera sätt.

Landsbygdsföretagare som vi besökt får ofta en ny, mer positiv bild av invandrare. Projektdeltagarna är ambassadörer eller budbärare för integration, och de hjälper landsbygdsföretagarna att upptäcka invandrarna som resurs.

Grön integration är också ofta dörröppnare för kommuner, där grön integration kan bli ingången till att arbeta mer generellt med landsbygdsfrågor och tänka igenom kommunens landsbygdsstrategier.

För handläggare på olika myndigheter, t ex Arbetsförmedlingen, är grön integration också ofta dörröppnare, då de får lära sig se möjligheter på landsbygden, t ex vilka jobb som finns där, inte bara inom lantbruk. Arbetsförmedlare får lära sig att fråga arbetssökande om de har erfarenhet eller kunskap om landsbygden och de gröna näringarna, något som många arbetsförmedlare inte kommit att tänka på tidigare.

3. Vilka arbetssätt och metoder har fungerat? Varför?

Det är bra att ha kurser i egna lokaler. Kursdeltagarna blir som en del av verksamheten, de får träffa personalen, vara med på fikat och bli delaktiga på ett annat sätt än om de går i en skola eller kurslokal där bara lärarna är svenska. De blir sedda som individer.

Det är mycket lyckat att ha blandade kursgrupper, med svenskar och deltagare från flera olika länder. De infödda svenskarna kan formulera frågor som är svåra att formulera när man inte behärskar svenska fullt ut och inte känner till förhållandena runt omkring, och de utlandsfödda vågar ofta ställa enkla, grundläggande frågor som de svenska eleverna inte vågar ställa. Det blir bra språkträning med deltagare från olika länder med olika modersmål, eftersom de då tvingas att prata svenska med varandra och med de svenska kursdeltagarna. Det är också utvecklande för de svenskfödda eleverna och lärarna att få lära sig något om gröna näringar i andra länder. Både svenska och utlandsfödda elever uppskattar blandningen.

Grön svenska har varit mycket lyckad som kurs. Den var uppskattad och en bra väg in i svenska språket. Eleverna fick lära sig facktermer inom de gröna näringarna, något som också i flera fall väckte intresse för att studera mer svenska efter kursen. Språket är vägen till integration och jobb. Nu är grön svenska integrerad i de andra kurserna, då vi jobbar mycket med språket som en del av undervisningen i de kurser vi håller för utlandsfödda.

Vi har nära samarbete med några SFI-lärare, som gärna vill fånga in elevernas intressen för att underlätta språkinläringen på SFI och integrationen.

Man bör blanda teori och praktik för att eleverna bättre ska kunna ta till sig ny kunskap och nya språktermer. Vi gör studiebesök hos landsbygdsföretagare, och låter

eleverna själva få prova på t ex att odla, lära sig använda röjsåg eller bygga upp ett torgstånd med grönsaker. Det kombinerar vi med teoriundervisning, som eleverna kan koppla ihop med den praktiska kunskapen.

Viförsöker använda enkel svenska, och vi arbetar också mycket med bilder, något som är särskilt viktigt för elever som inte kan så mycket svenska. De lär sig koppla ihop bilder med olika termer och begrepp.

”Forma din framtid” – var vill jag vara om 10 år? Konceptet var omtyckt, och deltagarna fick chans att reflektera över vad de egentligen ville. Många som kommer till Sverige har inte vana och erfarenhet att planera långt fram i livet. I Sverige är det nästan en nödvändighet att kunna göra det. De fick utforma en tidsplan och sätta upp delmål. Metoden liknar det man brukar göra för att upprätta en affärsplan, och kan också leda vidare till en affärsplan. Metoden passar för både blivande egenföretagare och arbetssökande.

Vi har anställd personal från andra länder. Det ger trovärdighet att utlandsfödda får chansen att delta i arbetet med grön integration. Vår utlandsfödda personal är helt avgörande för att projekten ska fungera. De har språkkunskaper och kan tolka när det behövs, och de känner till kulturella koder både i Sverige och i sina hemländer, vilket är mycket viktigt vid våra kurser och möten med invandrarföreningar. De bidrar till ömsesidigt lärande. Vi kan bolla idéer med varandra och utveckla arbetsmetoder som fungerar.

Tydlighet i kommunikationen är viktigt, med t ex arbetsförmedling, kursdeltagare, praktikvärdar och praktikanter. Det är viktigt att inte lova mer än man kan hålla. Det är också viktigt att redan från början vara tydlig med vikten av att hålla tider, och prata om vilka förväntningar och sociala koder som gäller i kontakten med t ex praktikvärdar, att det är viktigt att vara med på fikarasterna t ex. Även praktikvärdarna behöver lära sig mer om de kulturer som praktikanterna kommer ifrån, så att kulturkrockar kan lindras.

Vi arbetar med att knyta ihop olika nätverk. Vi bjuder t ex in Arbetsförmedlingen till träffar med landsbygdsföretagare som vill ta emot praktikanter, och vi ser till att företagare och invandrare får kontakt. På så vis kan vi hjälpa olika aktörer att bygga upp gemensamma nätverk, så att de så småningom kan arbeta tillsammans utan att behöva gå via oss.

Det är viktigt att idogt arbeta med målgruppen och andra aktörer. Det tar tid att få förtroende och det är ett långsiktigt arbete.

4. Vilka arbetssätt och metoder har inte fungerat? Varför?

Homogena grupper med deltagare bara från ett land eller med samma modersmål fungerar inte bra. Det uppstår lätt långa diskussioner på modersmålet, som kursledaren hamnar utanför, och det blir svårt att komma vidare i kursen.

Det är inte heller bra att ha enbart deltagare från två länder som ligger i konflikt med varandra. Det kan ibland uppstå konflikter mellan deltagarna. Det är bättre med blandade grupper med deltagare från flera olika länder, så att inte en eller två grupper blir för dominerande.

Det är svårt att ordna kvällsaktiviteter dit folk måste anmäla sig i förväg. En del anmäler sig, men dyker inte upp, medan många vill komma spontant utan att an-

mäla sig. Det gör det svårt att planera aktiviteter där man behöver veta i förväg hur många som kommer. Flexibilitet är nödvändigt.

Det är svårt att matcha praktikvärdar och praktikanter när man inte känner dem och inte har uppbyggda nätverk med företag och arbetsförmedlare. Vi har byggt upp ett stort nätverk i vårt geografiska område, men vi får ibland förfrågningar från andra ställen, eller från utlandsfödda som vill praktisera på ett företag som vi inte varit i kontakt med tidigare. Nätverk tar tid att bygga upp, och det sker successivt. Det är bra att vi har kunnat arbeta med projekten i flera år, så att det finns en kontinuitet.

5. Finns idéer och lärdomar om hur man kan arbeta i stället, förbättringsförslag till framtida projekt?

Blandade kursgrupper med deltagare från olika länder, även Sverige.

Det vore bra med en kontinuitet i arbetet med grön integration, så att den kan bli en del av ordinarie verksamhet och med kontinuitet i finansieringen. Det vore också bra om vi kunde få fortsätta att arbeta med lyckade metoder och utveckla dem. Projektformen begränsar möjligheterna till kontinuitet och vidareutveckling. Det är bra att det finns möjlighet att arbeta i projekt, men det skulle behövas något mer när man väl har hittat fungerande koncept.

6. Har ni kommit vidare i arbetet med grön integration efter projekten? Fortsättningsprojekt eller andra aktiviteter?

Vi har drivit flera olika projekt, varav tre projekt fortfarande pågår. Vi fortsätter arbetet som pågår nu, och utvecklar det efterhand. Praktiskt inriktade odlingsprojekt är ett koncept som vi utvecklar nu.

Vi har fått i uppdrag av Arbetsförmedlingen att driva kurser i grönsaksodling och skogsbruk, med både svenska och utlandsfödda elever. Kurserna pågår nu och är mycket uppskattade av eleverna.

Vi vill gärna fortsätta att arbeta med grön integration även i nästa programperiod. Vi har byggt upp en stor kompetens bland vår personal.

I ett ESF-projekt som vi drivit i Trollhättan och Vänersborg så ingick en styrgrupp med representanter för flera olika aktörer, kommuner, föreningsliv och myndigheter. Arbetet gick så bra så att gruppen efter projektet har fortsatt sitt arbete som en samverkansgrupp för grön integration. Fler aktörer vill vara med i gruppen, som tjänar som en dörröppnare. En del frågeställningar har ändrats och utvecklats med tiden.

7. Vilka aktörer driver/har drivit projekten?

Vi involverar hela tiden andra aktörer i projekten, t ex LRF, biodlarföreningar, Röda Korset, Coompanion, våra hushållningssällskapen, Arbetsförmedlingen, ALMI, naturbruksgymnasierna, kommuner, för att bara nämna några. Det är en del av vårt arbetssätt att bjuda in olika aktörer till träffar och involvera dem i projekten på olika sätt.

Vi deltar nationellt i Landsbygdsnätverket, där vi kan bidra med våra erfarenheter från projekten och utbyta erfarenheter med andra aktörer runtom i landet.

Vårt projekt i Dalaberg-Hovhult jobbar i nära samverkan med invandrarföreningar i förorterna.

I projektet med Hammarkullekarnevalen, som påbörjades 2013, samverkar vi med flera andra aktörer. Yusra Moshtat hjälper oss med nya kontakter med invandrarföreningar i Göteborg, som också hör till vårt geografiska område.

8. Borde man involvera fler aktörer, t ex invandrarföreningar? Hur i så fall?

Det skulle vara positivt med invandrarföreningar som driver projekt inom grön integration, eftersom de har sina egna medlemmar i målgruppen. Vi hjälper gärna till om en invandrarförening vill driva projekt i samarbete med oss, om de behöver hjälp med att sköta administration och med att bygga upp kontaktnät med t ex Arbetsförmedlingen och landsbygdsföretagare. Ett projekt har bättre förutsättningar att lyckas om det finns en erfaren aktör med som kan stötta andra aktörer i arbetet.

9. Har ni samverkat med andra, liknande projekt? Kontakter, nätverk, erfarenhetsutbyte före, under eller efter projektet? Hur har samverkan fungerat? Förbättringsförslag?

Vi har erfarenhetsutbyte med andra aktörer som driver liknande projekt runtom i landet, såsom Hushållningssällskapet Nord.

Vi får förfrågningar från andra, t ex studieförbund, som vill lära sig av vårt arbete. I Bengtsfors finns ett projekt om utanförskap, där vi varit och pratat om grön integration.

Genom Landsbygdsnätverket har vi fått kontakt med Yusra Moshtat i Göteborg.

I informatörsprojektet har vi ett uppdrag att skapa nya nätverk, vilket vi jobbar med nu.

Vi har delgivit våra erfarenheter från vår arbetsförmedlingskurs till naturbruksgymnasier i Västra Götalandsregionen.

Naturbruksgymnasier som Dingle och Nuntorp har startat nya utbildningar för invandrare, efter att de sett vårt arbete med kursverksamheten.

Vissa av våra projekt driver vi i samverkan med andra aktörer.

Vi har inte all kompetens inom organisationen, utan anlitar ofta externa aktörer i projekten, t ex lärare till våra utbildningar.

10. Har ni fått det stöd ni behövt från Länsstyrelsen för att ansöka om och driva projekt? Vad skulle ni önska att Länsstyrelsen gjorde mer? Anser ni att Länsstyrelsen och andra myndigheter redan har bra samarbete med varandra och med er i projektet, eller hur kan det förbättras?

Vi har fått bra stöd från Länsstyrelsen hela tiden, redan från första ansökan, i och med att Helena Ingvarsson nappade på idéerna om grön integration och var insatt i frågorna. Vi har fått det stöd vi har behövt. Det har varit mycket positivt.

Västra Götalandsregionen samarbetar bra med Länsstyrelsen och med oss.

11. Vilka deltagare har rekryterats till projekten? Har ni nått önskade målgrupper?

När man vill hålla en kurs på dagtid för utlandsfödda som går introduktion på Arbetsförmedlingen, så ska Arbetsförmedlingen godkänna den sökande som kursdeltagare, annars kan personen bli av med sitt aktivitetsstöd. Det är viktigt att känna till hur systemet fungerar redan när man planerar ett projekt, eftersom en kursplanering kan få ändras helt om den inte passar in i systemet. Detta lärde vi oss i ett av de första projekten.

Det är bra att göra intervjuer med de sökande så att det blir en antagningsprocess, och att deltagarna själva har sökt kursen av eget intresse. Vi rekryterar numera kursdeltagare i samverkan med Arbetsförmedlingen, som bestämmer vilka som ska få gå kursen, i samråd med oss. Vi intervjuar varje sökande personligen, för att få en bild av den sökandes intressen och motivation, och för att ge den sökande en bild av vad kursen innebär. Till den kurs som vi driver nu var det många fler sökande än platser, så det fanns möjlighet att välja bland de sökande. Det är viktigt med tillräckliga språkkunskaper, och att man har kunskaper, erfarenhet eller i alla fall intresse av att arbeta med de gröna näringarna.

12. Vad har ni för erfarenhet av attityder mellan etniska svenskar och invandrare? Fördomar och förväntningar åt bägge håll? Har ni upplevt konflikter? Har projekten bidragit till ökad förståelse mellan landsbygdsbor och invandrare? Har ni hittat några bra metoder för hur individer från båda grupperna kan agera för att underlätta samverkan?

I början, i ett av projekten, uppstod konflikter mellan projektdeltagare från länder som låg i krig med varandra. Vi lärde oss att hantera det, och nu är vi förberedda på att konflikter kan uppstå. Det är viktigt att ha det i åtanke när man planerar aktiviteter, så att man ser till att få bra blandning av deltagare från olika länder, inte bara från två länder som är i krig med varandra.

Vi har i stort sett inte stött på rasism bland landsbygdsföretagare, även om andra berättat att det finns. Oftast har företagarna en positiv attityd. Det är bra att göra studiebesök och låta deltagarna ställa frågor – då märker företagaren att det finns utlandsfödda som är kunniga och intresserade av de gröna näringarna. Det vidgar deras perspektiv.

Det personliga mötet är en viktig metod för att arbeta mot fördomar. Våra deltagare blir budbärare, representanter för gruppen invandrare. Vi ser till att landsbygdsbor och invandrare får träffas och lära känna varandra, genom organiserade träffar, studiebesök och förmedling av praktikanter.

Något som flera praktikanter fått lära sig är att det är viktigt att delta på fikarasterna ute på gårdar. Någon praktikant var tvungen att ringa till Arbetsförmedlingen, bostadsbolaget och många andra ställen på fikarasten. Praktikvärden tyckte det var konstigt att han inte var med på fikat. Det är ofta på fikarasterna som dagens verksamhet planeras, och det är socialt viktigt att vara med i gruppen. Det är bra att ta

upp praktiska frågor med kursdeltagare och praktikanter i förväg, men även att praktikvärdar har förståelse för att praktikanten ibland måste ringa telefonsamtal på dagtid. Vi förklarar olikheter i kultur och vad man bör tänka på, för både praktikvärdar och praktikanter.

13. Vilka invandrare har förutsättningar för att starta företag eller få anställning för varaktig bosättning på landsbygden? Hur kan de rekryteras? Hur kan matchningen förbättras mellan intresserade stadsbor och behoven på landsbygden? Samverkan mellan myndigheter och organisationer? Hur hitta individerna?

Arbetsförmedlingen har en viktig roll för att hitta personer som har förutsättningar för etablering på landsbygden. Det är viktigt att arbetsförmedlaren frågar den arbetssökande om intressen och erfarenheter även ur ett landsbygdsperspektiv. Arbetsförmedlingen kan t ex se till att invandrare med lantbruksutbildning får hjälp med validering av utbildning, kontakter eller praktik inom sitt kompetensområde.

Väldigt många invandrare har förutsättningar för att starta och driva eget företag. Bara att ta sig till Sverige kräver företagsamhet, och många invandrare är vana att driva småföretag i sina ursprungsländer. Men man kan idag inte vara arbetssökande och starta eget företag ens i liten skala. Man kan bli av med försörjningsstödet om man startar näringsverksamhet. På många orter är det också mycket svårt att få starta-eget-bidrag från Arbetsförmedlingen.

I Trollhättan finns ett EFS-projekt där blivande entreprenörer kan få försörjningsstöd och starta eget företag i liten skala. Om man får vinst från företaget, vilket stäms av flera gånger per år, så minskas försörjningsstödet med motsvarande belopp. Det öppnar en möjlighet för entreprenörer att ha kvar en grundtrygghet medan man testar sin affärsidé i praktiken. Om det går bra kan man skala upp företaget och bli självförsörjande, men man har en grundtrygghet i den ofta tunga uppstartsfasen.

Många invandrare startar nya företag i städerna, eftersom de redan bor i städerna. Instejsjobb via Arbetsförmedlingen går också oftast till städerna. Det är få som flyttar ut till landsbygden och startar företag eller får instejsjobb hos landsbygdsföretagare, trots att det finns en ganska stor grupp invandrare med rötter på landsbygden eller med utbildning inom de gröna näringarna. Det gör att den kompetens och drivkraft som finns hos invandrare oftast blir kvar i städerna och inte kommer landsbygden till del. Det finns många invandrare som gärna vill bo och arbeta på landsbygden. Om man kan erbjuda möjlighet att starta företag på landsbygden i liten skala men fortfarande ha kvar en grundtrygghet, så skulle troligen fler våga ta steget. Arbetsförmedlingen har arbetssökande inskrivna och bör ha koll på vilka individer som kan tänka sig att starta eget företag. Först måste det dock finnas finansiering, t ex starta-eget-bidrag, företagsstöd från landsbygdsprogrammet eller möjlighet till försörjningsstöd för nystartade företagare.

Mentorsprojekt skulle kunna passa på landsbygden. Det finns många äldre ensamföretagare på landsbygden, många lantbrukare som inser att barnen inte vill ta över företaget och inte har någon annan att överlåta det till. De skulle kunna vara mentorer för invandrade entreprenörer, som successivt kan läras upp och ta över företaget. Rent praktiskt kommer man också till frågan om markägande och brukanderätt. Arrendekontrakt kan vara en lösning för en nystartad lantbrukare som inte har

möjlighet att köpa marken, eller en mekaniker som tar över en verkstad men inte har råd att köpa den till att börja med.

Får, lamm och get samt biodling med honungsframställning är näringsgrenar med stor utvecklingspotential. Det finns invandrare som är kunniga inom dessa näringsgrenar från sina hemländer. De behöver bara få rätt förutsättningar för att starta företag.

14. Vad önskar ni av det kommande landsbygdsprogrammet?

Mer samverkan mellan stad och land är viktigt. Kommungränser bör inte hindra stöd från landsbygdsprogrammet. De gröna näringarna kan finnas även i tätortsnära landsbygd och i förorter, där det ofta finns mycket mark som inte brukas. Stöd till stadsnära odling kan bli en språngbräda för stadsbor att våga flytta ut på landsbygden och starta odling i större skala. Det är också viktigt med mer kontakter mellan stad och landsbygd för att stadsbor ska lära sig mer om och förstå landsbygden. Mer kunskap och kontakter kan öka intresset för att flytta ut på landet. Många stadsbor vill gärna bo på landsbygden, men vet inte hur. Det behövs bryggor mellan stad och land, och det borde landsbygdsprogrammet kunna hjälpa till med.

En möjlig brygga mellan stad och land skulle kunna vara att inrätta landsbygdskontor i förorterna, t ex om Arbetsförmedlingen upplåter delar av sina lokaler för information om landsbygden. Där kunde olika aktörer få presentera sin verksamhet, t ex länsstyrelsens landsbygdsenhet, hushållningssällskapen, biodlarföreningar, lantbrukare och hyresvärdar som har lediga bostäder på landsbygden. Invandrade förortsbor vet ofta väldigt lite om den svenska landsbygden. Det behövs bilder, informationsmateriel på lätt svenska, och man behöver få se och uppleva svensk landsbygd, med moderna bostäder, elektricitet och asfalterade vägar, så att man ser att landsbygden kan vara bra att bo på. Studiebesök skulle kunna organiseras via Arbetsförmedlingen. Vi har arbetat mycket i projekten med studiebesök och information om landsbygden i vårt område, men på många håll i länet så är det inte självklart att arbetssökande får information om landsbygdens möjligheter. Om landsbygdsprogrammet kan finansiera en sådan verksamhet genom projekt, så kan många stadsbor få möjlighet till kontakter med landsbygden. Men då krävs att man inte sätter upp en barriär mellan stad och land i landsbygdsprogrammet. Det krävs också att det finns aktörer som gemensamt kan genomföra projekten. Kanske Länsstyrelsen och Arbetsförmedlingen kunde samarbeta och involvera andra aktörer?

Kollektivtrafiken fungerar inte tillfredsställande på landsbygden. Det är svårt att få det att fungera praktiskt med praktikplatser och jobb om man inte har körkort och bil. Vill man att folk ska bo på landsbygden så måste man få folk att vilja flytta dit, att våga testa t ex en praktikplats eller boende på landsbygden. Det måste också fungera med övrig offentlig service om t ex barnfamiljer ska kunna bo på landsbygden. Kan landsbygdsprogrammet bidra till förbättrad service så skulle det kunna underlätta mycket.

Vi skulle vilja ha bättre möjligheter att testa redan fungerande koncept och vidareutveckla dem, finslipa metoderna och inte börja från början med varje nytt projekt. Även om man redan genomfört ett projekt så finns det alltid mer att utforska och metoder att utveckla på samma tema.

Bilaga 3. Intervju med Madelaine Bergman, Grön integration, Skara kommun

1. Vilket/vilka projekt har ni drivit? Finns pågående projekt?

Jag var en av projektledarna för Förstudie Grön integration, journalnummer 2010-1466, projekttid 20100501-20101231. Förstudien var ett projekt inom LEADER Västra Skaraborg. Möten för invandrare hölls maj-oktober.

2. Hur upplever ni projektet? Har det varit lärorikt? Har det fått avsedd effekt eller kanske andra, oväntade effekter?

Vårt projekt var bara en mindre förstudie, men vi upplevde ett mycket stort intresse från målgruppen. På första mötet i maj kom 12 deltagare, och på de sista mötena i oktober kring 60 deltagare. Ryktet spred sig och fler och fler blev intresserade av att delta. Det fanns intresse även från grannkommunerna, Lidköping och Götene.

Det var lärorikt att driva projektet, skapa kontakter och arbeta inom Leader.

Projektet finns rapporterat i en omfattande rapport, "Förstudie angående Grön integration", där vi bl a lämnar förslag till 50 olika idéer för framtida projekt och aktiviteter för grön integration.

Projektet utmynnade i tre konkreta förslag till projekt att ansöka om stöd för. Projekt rapporten kan också tjäna som inspirationskälla för andra som vill driva projekt.

3. Vilka arbetssätt och metoder har fungerat? Varför?

Det arbetssätt vi använde var att hålla informationsmöten där olika sakkunniga berättade om olika teman, såsom trädgård, skog, lantbruk och djurhållning. Deltagarna delades in i olika grupper alltefter intresse. Deltagarna fick information om mötena genom Arbetsförmedlingen, kommunens arbetsmarknadsenhet (AME) och SFI.

I projektet intervjuades också flera personer med olika infallsvinklar på landsbygdsutveckling och integration, bl a Marianne Barrljung och Yusra Moshtat.

Vi gjorde också en enkätundersökning på SFI och AME där vi frågade om deltagarnas intresse för arbete i den gröna sektorn. Många var intresserade av trädgård och växtodling, och en majoritet kunde tänka sig att starta eget företag.

4. Vilka arbetssätt och metoder har inte fungerat? Varför?

I denna undersökande förstudie utvecklade vi inte nya metoder. Arbetssättet vi använde fungerade bra just för en förstudie.

5. Finns idéer och lärdomar om hur man kan arbeta i stället, förbättringsförslag till framtida projekt?

I slutrapporten finns långa listor med förslag till nya projektidéer och utvecklingsområden som man skulle kunna arbeta vidare med.

6. Har ni kommit vidare i arbetet med grön integration efter projektet? Fortsättningsprojekt eller andra aktiviteter?

Västra Götalandsregionen genom Uddetorps Naturbruksgymnasium ansökte därefter om fortsättningsprojektet UDDEN (Utbildning, Drivkraft, Delaktighet, Entreprenörskap inom Naturbruk) hos ESF (Europeiska Socialfonden). Ansökan fick dock avslag, med motiveringen att projektet hade för hög personaltäthet. Vi bedömer dock att det behövs mycket personal i denna typ av projekt, där många deltagare har små kunskaper i svenska språket och kanske kort skolgång bakom sig.

Nu i höst, med start vecka 45, kommer Uddetorps Naturbruksgymnasium att hålla en trädgårdskurs för arbetssökande invandrare som gått färdigt SFI. Deltagarna rekryteras via Arbetsförmedlingen. Kursen ger en introduktion till trädgårdsnäringen och förbereder deltagarna för att senare kunna söka längre, yrkesinriktade kurser inom naturbruk.

7. Vilka aktörer driver/har drivit projektet?

Skara kommun var projektägare.

8. Borde man involvera fler aktörer, t ex invandrarföreningar? Hur i så fall?

I denna lilla förstudie fanns knappast behov av fler aktörer. I ett större projekt bör fler vara involverade.

I projektet intervjuades flera personer med olika bakgrund om deras erfarenheter av invandras syn på möjligheterna inom de gröna näringarna i Sverige.

Muhamed Nur, imam i Skara, vill gärna vara vägledare för muslimer även när det gäller arbete i de gröna näringarna. Enligt koranen är det inga problem för muslimer att sköta djur, inte heller grisar. Många kan behöva vägledning av en imam för att få veta vad som är OK.

Mehari Tesfai arbetar ideellt med läxhjälp för skolbarn i Skara. Han anser att projekt inom de gröna näringarna behövs för att peppa människor att intressera sig för naturbruk, t ex för att studera på Uddetorp eller SLU. Det är också viktigt att ställa krav på projektdeltagare för att få igång folk.

Yusra Moshtat, miljöinspektör i Göteborg, hade många råd att ge inför framtida projekt. Det är bl a bra att arbeta tillsammans med invandrarföreningar och träffa dem, inte bara skicka ut brev. Man bör engagera föreningarna i planeringsarbetet, gärna mot ekonomisk ersättning för den tid som läggs ner.

9. Har ni samverkat med andra, liknande projekt? Kontakter, nätverk, erfarenhetsutbyte före, under eller efter projektet? Hur har samverkan fungerat? Förbättringsförslag?

Flera personer som drivit andra projekt har intervjuats, bl a Marianne Barrljung och Per Hasselberg som drivit projekt i Hushållningssällskapet Väst.

Eftersom detta var en förstudie så har det inte funnits utrymme för samverkan kring aktiviteter, men många kontakter har tagits inför ev. framtida projekt.

10. Har ni fått det stöd ni behövt från Länsstyrelsen för att ansöka om och driva projekt? Vad skulle ni önska att Länsstyrelsen gjorde mer? Anser ni att Länsstyrelsen och andra myndigheter redan har bra samarbete med varandra och med er i projektet, eller hur kan det förbättras?

Vi kunde inte söka projektstöd från Länsstyrelsen, eftersom vi ville börja med en förstudie. De projekt som man kan söka via Länsstyrelsen bör vara betydligt mer omfattande. Utlysningen från Länsstyrelsen stämde inte heller med våra projekt-idéer för fortsättningsprojekt.

Vi skulle vilja ha möjlighet att söka projektstöd för integrationsprojekt och utbildning för invandrare inom de gröna näringarna.

11. Vilka deltagare har rekryterats till projektet? Har ni nått önskade målgrupper?

Deltagare har rekryterats genom SFI, AME och Arbetsförmedlingen. Deltagarna kom från många olika länder. De visade mycket stort intresse, de var seriösa och ville gärna veta mer om de gröna näringarna.

12. Vad har ni för erfarenhet av attityder mellan etniska svenskar och invandrare? Fördomar och förväntningar åt bägge håll? Har ni upplevt konflikter? Har projekten bidragit till ökad förståelse mellan landsbygdsbor och invandrare? Har ni hittat några bra metoder för hur individer från båda grupperna kan agera för att underlätta samverkan?

Det behövdes flera olika tolkar samtidigt på mötena, för att alla skulle förstå. Det hade vi inte räknat med från början. Det fungerade dock bra när vi väl kom in i det. Det har inte varit några kontroverser.

13. Vilka invandrare har förutsättningar för att starta företag eller få anställning för varaktig bosättning på landsbygden? Hur kan de rekryteras? Hur kan matchningen förbättras mellan intresserade stadsbor och behoven på landsbygden? Samverkan mellan myndigheter och organisationer? Hur hitta individerna?

Entreprenörskap ingår numera i gymnasieutbildningarna. Det är viktigt att börja tidigt med barn och ungdomar för att lägga grunden för framtida entreprenörskap. Många invandrare är entreprenörer och kan tänka sig att starta eget företag. De behöver kunskaper om hur det fungerar i Sverige och om den bransch de vill etablera sig inom. När det gäller naturbruk så kan de få kunskaper på våra naturbruksgymnasier, där det även hålls många kurser för vuxna.

14. Vad önskar ni av det kommande landsbygdsprogrammet?

Mycket! Det vore bra med större bredd för projektstöden.

Landsbygdsprogrammet behöver marknadsföra landsbygden mer! Folk behöver mer kunskap om företagande, de gröna näringarna, teknikutveckling och annat som kan locka människor att bosätta sig på landsbygden.

Landsbygdsprogrammet behöver marknadsföra sig självt och vilka resurser som finns i programmet, inte bara till landsbygdsföretagare utan till invandrare, ungdomar och andra människor som bor i storstäder och tätorter. Landsbygden kommer att avfolkas om vi inte får fler unga människor att flytta ut!

Satsningar på modern teknik är väldigt viktigt för att människor ska vilja bo på landsbygden. Bredbandsutbyggnad är något av det viktigaste – inte bara att förbereda för bredband, utan också att marknadsföra det till fastighetsägarna. Om en äldre person inte vill ansluta sitt hus när det grävs för bredband intill, så kan det bli svårt att sälja huset sedan. Marknadsvärdet på huset är ett viktigt argument för att öka anslutningen till bredband.